

АНАЛИЗА

ПЕРЦЕПЦИИ ЗА
РОД И КОРУПЦИЈА
ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

АНАЛИЗА

**НА ПЕРЦЕПЦИИ ЗА
РОД И КОРУПЦИЈА ВО
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

АНАЛИЗА НА ПЕРЦЕПЦИИ ЗА РОД И КОРУПЦИЈА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Издава: UN Women, Скопје, Бул. ВМРО 7/10

Авторка: Ана Дангова Хуг

Графички дизајн: Нита Хаџизамза Гаши

Број на страници: 88

Број на копии: 50

Скопје, 2023

Оваа анализа е подготвена во рамките на Проектот за воведување на родовата перспектива во администрацијата на централно ниво (Gender Equality Facility – GEF) во Северна Македонија, што го спроведува канцеларијата на UN Women во Северна Македонија во партнерство со Секретаријатот за европски прашања и Министерството за труд и социјална политика, со финансиска поддршка од Шведска. Ставовите изразени во оваа публикација се ставови на авторите и не мора да ги претставуваат ставовите на донаторот, UN Women, на Обединетите нации или на која било од нејзините поврзани организации.

Република Северна Македонија
Министерство за труд
и социјална политика

Gender
Equality
Facility
North Macedonia

Содржина

Акроними и кратенки	5
Вовед	7
Цели на анализата	9
Методолошки пристап	10
Ограничувања	11
Структура на анализата	12
I. Корупција и родови аспекти на корупција	13
1. Корупција	14
2. Родови аспекти на корупција	15
3. Корупција во јавен и приватен сектор	17
4. Родово-сензитивни механизми за пријавување корупциј	20
II. Меѓународна рамка за род и корупција	21
III. Контекстот во Република Северна Македонија	25
1. Национални стандарди	26
2. Корупција во јавен и приватен сектор	30
3. Институционална рамка и засегнати страни	33
IV. Перцепции за родот и корупцијата	47
1. Перцепции во однос на корупција	48
2. Перцепции во однос на родови димензии на корупција	49
3. Перцепции за корупција во јавниот и приватниот сектор	50
4. Соочување со корупција	51
5. Родово-сензитивен механизам за пријавување корупција	53
6. Пристап до државно-воспоставени механизми за правда	54
7. Пристап до оперативни жалбени механизми во приватниот сектор	55
V. Заклучоци	57
VI. Препораки	61
Анекс 1	68
Анекс 2	71
Анекс 3	77
Референци	83

Акроними и кратенки

АКМИС	Програма со која се извршуваат работите во сите судови во Северна Македонија
ГРЕКО	Група на држави против корупцијата
ДКСК	Државна комисија за спречување на корупција
ЕУ	Европска унија
КЗ	Кривичен законик на Република Северна Македонија
МВР	Министерство за внатрешни работи
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
НВО	Невладини организации
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка на Европа
ОН	Обединети нации
Работна група за бизнис и човекови права	Работната група во однос на прашањето за човекови права и транснационални корпорации и други деловни претпријатија
УНФПА	Фонд за население на Обединетите нации
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
ХЕЛП Програма	Програма за едукација за човекови права за правници
ЦОР	Цели за одржлив развој
УНОДЦ	Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал
УНОХЦХР	Канцеларија на високиот комесар за човекови права на ОН
UN Women	Тело на Обединетите нации за родова еднаквост и зајакнување на жените

Корупцијата е една од најголемите препреки за ефикасна промоција и заштита на човековите права. Таа ја поткопува способноста на државата да мобилизира ресурси за овозможување на услуги неопходни за уживање на економски, социјални и културни права и води кон дискриминаторски пристап до јавни услуги во корист на оние кои имаат моќ да влијаат врз властите, на пример, преку понуда на поткуп или вршење на политички притисок.¹

Приватниот сектор, исто така, може да биде двигател и уживател на корупција. Лица кои се наоѓаат на врвот на корпоративната скала имаат огромна моќ да влијаат врз корупција, односно ако „тонот од горе“ поддржи поткуп и не се справи со проблемот, преку носење на политики и процедури за откривање, елиминирање и санкционирање на коруптивно однесување, тоа може да зајакне култура која поддржува корупција во компанијата.²

Дали жените се помалку корумпирани од мажите? Многумина инстинктивно би одговориле потврдно иако можеби претходно за тоа не размислувале.³ Ако јавноста се праша дали се покорумпирани мажите или жените, голем дел од испитаниците би одговориле мажите, иако тоа зависи од земја до земја.⁴ Истражувањата покажуваат дека, општо, жените ја опсервираат корупцијата како лоша појава и поверојатно е да се заземат за казнување на коруптивни дела отколку мажите.⁵

¹ UN OHCHR, General comment No. 24 (2017) on State obligations in the context of business activities, 23 June 2017.

² Breen, M. Et al. 2016. Gender and Corruption in Business. *The Journal of Development Studies*. 53. 1-16, стр. 3.

³ UNODC. 2020. The Time is Now: Addressing the Gender Dimensions of Corruption. Vienna. стр.12.

⁴ Ibid.

⁵ Sida. 2015. Gender and Corruption, Brief. мај 2015, стр.2.

Поврзаноста помеѓу родот и корупцијата се анализира од почетокот на милениумот преку студии од Светска банка кои покажуваат поврзаност помеѓу бројот на жени на позиција на моќ во различни земји и постоењето на антикоруптивни мерки во тие земји.⁶ Корупцијата има различно влијание врз жените и мажите и перцепциите во однос на корупцијата имаат нагласена родова димензија. Во повеќето општества, жените имаат првенствена грижа за семејствата и постојано се соочуваат со коруптивни практики во образование, здравство и други јавни сервиси. Родовата нееднаквост овозможува постоење на различни коруптивни практики и однесувања кои дополнително влијаат на положбата на жените во општеството. Корумпирано судство подразбира недостаток на пристап до правда за жени чии предмети често немаат разрешница ако тужената страна/обвинет има моќ, богатство или конекции.⁷

Докажано е дека жените на водечки позиции се помотивирани и повеќе инвестираат во справувањето со корупцијата што е поблиска до нивната реалност, како онаа во здравството или образованието или корупцијата поврзана со сексуална изнуда.⁸

Сепак, иако корупцијата е главна пречка за развој и економски напредок, и покрај постоењето на цврсти докази дека корупцијата диспропорционално влијае на жените и девојчињата, најголем дел од политиките за корупција не покажуваат јасна поврзаност со родовите аспекти.⁹

Според Индексот за перцепција на корупција на Транспаренси Интернешнл што рангира 180 земји и територии врз основа на перцепции за корупција во јавниот сектор, со бодување на скала од 0 (високо корумпирани) до 100 (многу чисти), во 2022 година, Северна Македонија има 40 бода, за еден бод повеќе од минатата година, што ја рангира земјата на 85 позиција.¹⁰

Темата на перцепции за родот и корупцијата во јавниот и приватниот сектор во Северна Македонија во голема мера е неистражена. Дополнително, нема податоци за тоа дали структурите за известување на корупција во двата сектора постојат и се родово сензитивни. Вклучувањето на родовата перспектива е клучна за развивање на одговорни и ефективни политики и практики кои ќе придонесат за рамноправен пристап до добра и услуги за жените и мажите, девојчињата и момчињата.

Оваа тема е дополнително релевантна бидејќи регулативата на Европската унија (ЕУ) брзо се развива во насока на воспоставување на обврски за известување на компаниите од приватниот сектор за тоа како го спроведуваат

⁶ UNODC. 2020. The Time is Now: Addressing the Gender Dimensions of Corruption. Vienna. стр.12.

⁷ Transparency International. 2016. Gender and Corruption, Topic Guide.

⁸ OSCE. 2021. Gender and Corruption. What do We Know? A Discussion Paper, стр. 12.

⁹ Sida. 2015. Gender and Corruption, Brief. март 2015, стр.1.

¹⁰ Transparency International, Индекс за перцепција на корупција, 2022, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.

бизнисот (на пр., согласно *Директивата за корпоративно одржливо известување*¹¹) и развиваат оперативни жалбени механизми (на пр., согласно *Директивата за одржлива длабинска анализа*,¹² во процес на усвојување). Стожер на регулативата на ЕУ на оваа тема се *Водечките принципи за бизнис и човекови права*,¹³ за што Работната група за прашањето за човекови права и транснационални корпорации и други деловни претпријатија (Работна група за бизнис и човекови права) има објавено два извештаи за род¹⁴ и корупција¹⁵.

Исто така, во нашето законодавство внесени се голем број директиви на ЕУ важни за предметот на анализата, како што е *Директивата за родова еднаквост* (2006)¹⁶. Како членка на Советот на Европа, нашата држава има обврска да доставува извештаи до ГРЕКО - Група на држави против корупција, преку споделување на податоци од јавниот сектор за родовите димензии на корупцијата. Исто така, во партнерство со други чинители, државата треба да преземе обврски за исполнување на целта бр. 5 за родова еднаквост од *Целите за одржлив развој* (ЦОР) и целта бр. 16, за делување против корупцијата, зголемување на транспарентноста, справување со нелегалните финансиски текови и подобрување на пристапот до информации.

Цели на анализата

Целта на оваа анализа е да сподели информации во однос на перцепциите за родовата димензија на корупцијата во јавниот и приватниот сектор во Северна Македонија, постоењето на родово-сензитивни структури за пријавување на корупција и способноста и подготвеноста на јавноста да пријавува корупција. Во анализата се претставени наоди за прашања поврзани со родот и корупцијата, вклучувајќи идентификувани јазови на ниво на законодавство, буџет, политика, одлучување и примена. Исто така, дадени се препораки за подобрување на состојбата, со посебен фокус на интегрирање на родовата перспектива. Анализата ги надополнува веќе постоечките анализи на тема род и корупција проширувајќи го опсегот на анализа на сите форми на корупција, со фокус на перцепциите во однос на родовата димензија на корупцијата.

¹¹ EU, Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464>

¹² European Commission, Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0071>

¹³ Конект. 2019. Водечки принципи за бизнис и човекови права, Имплементирање на Рамката на Обединетите нации за „Заштита, почитување и правни лекови“, Скопје.

¹⁴ UN OHCHR, Report on gender lens to the Guiding Principles on Business and Human Rights, A/HRC/41/43: 24 мај 2019.

¹⁵ UN OHCHR, Report on connecting the business and human rights and the anticorruption agendas, A/HRC/44/43, 18 јуни 2020.

¹⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054>

Методолошки пристап

Анализата е спроведена врз основа на аналитички метод на триангулација, односно комбинација на повеќе аналитички методи за да се процени ситуацијата, институционалната рамка и перцепциите на засегнатите страни.

Најпрво беше направен преглед на релевантната меѓународна и национална правна рамка. Беа користени јавно достапни информации поставени на интернет-страници каде се разгледуваа законски и подзаконски акти, стратегии, организациска поставеност на институциите, како и извештаи и анализи на тема род и корупција.

Согласно *Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер*, беа испратени прашања (Прилог 1) до релевантни институции, и тоа до Уставен суд на Република Северна Македонија, кривични и граѓански судови (Основен граѓански и кривичен суд Скопје, Основен суд Битола, Основен суд Штип, Основен суд Гостивар), Основно јавно обвинителство за организиран криминал и корупција и до Министерството за внатрешни работи (МВР). Одговори беа добиени од Уставен суд на Република Северна Македонија, Основен граѓански суд Скопје, Основен кривичен суд Скопје, Основен суд Битола, Основен суд Штип и МВР.

За подлабоко разбирање на проблематиката и квалитативна анализа на перцепциите околу родовите аспекти на корупцијата, беа спроведени 11 интервјуа со вработени во јавни институции и невладин сектор. Интервјуата беа спроведени преку апликацијата Zoom, траеја околу половина час и се водеа според отворени прашања, а одговорите потоа беа анализирани преку квалитативна анализа. Сите учесници на интервјуата беа информирани за проектот, целите на анализата и поширокиот опфат на работата на UN Women, како и за доверливоста и анонимноста на квалитативните интервјуа.

Дополнително, беа изработени и два прашалници кои беа споделени на интернет преку платформата Google во периодот од 17 јуни до 29 јуни 2023 год. Прашалниците беа споделувани директно преку лични контакти и беа достапни на социјалната мрежа Facebook.

Првиот прашалник беше наменет за пошироката јавност (Анекс 2) со цел собирање на информации за перцепциите околу родовите аспекти на корупцијата во јавниот и приватниот сектор и волјата за пријавување корупција. Прашалникот го пополнија вкупно 122 испитанички и испитаници од пошироката јавност - 99 жени и 23 мажи. Од испитаниците кои го пополнија прашалникот 95,1% живеат во урбана средина, 88,5% имаат високо образование, додека останатите имаат средно образование. Половина од испитаниците (50%) се вработени во приватен сектор, 26,2% во јавен сектор, 10,7% се пензионери/ки и 8,2% се сопственици/чки на бизнис. Најбројна беше групата на возраст од 35 до 44 години, проследено со возрасната група од 45 до 54 години и од 25 до 24 години.

Вториот прашалник беше наменет за вработени во приватниот сектор (Анекс 3) за собирање на информации за перцепции за корупција и постоењето на родови димензии при креирање и спроведување на механизми за пријави на корупција. Вкупно 50 испитанички и испитаници вработени во приватниот сектор го пополнија прашалникот, од кои 43 жени и 7 мажи. Сите испитаници, освен еден, имаат високо образование. Испитаниците кои го одговориле прашалникот имаат различни бизнис функции, и тоа од стратегија (6 %), продажба и маркетинг (12 %), до финансии (16 %). Истите работат во различни сектори, како градежништво (10,2 %), дејности на здравствена и социјална заштита (6 %) и други услужни дејности (12 %). Во однос на бројот на вработени, најголемиот дел работат во микро претпријатија (24 %), проследено со компании со повеќе од 500 вработени (16 %) и компании со 11-20 вработени (14 %), при што најголем број од испитаниците (70 %) работат во домашни компании.

Прашањата беа адаптирани од индикаторите на Проценка на усогласеност на човековите права¹⁷ од Данскиот институт за човекови права, годишните извештаи на Работната група за бизнис и човекови права за род и корупција, и *Генералната препорака бр. 33* на Комитетот на Обединети нации (ОН) за елиминација на дискриминација врз жените¹⁸.

Ограничувања

Анализата и истражувањето се направени на основа на јавно достапни информации и добиени одговори од надлежни институции. Генерално, има недостаток на релевантни податоци за родовата димензија при спречување и борба против корупцијата. Голем дел од институциите немаат релевантни информации во оваа област, што претставува предизвик за секоја поопширна анализа.

¹⁷ Danish Institute for Human Rights. 2019. Human rights indicators for business, 10 септември 2019, <https://www.humanrights.dk/tools/human-rights-indicators-business>

¹⁸ ОН, Генерална препорака бр. 33 на Комитетот на Обединети нации за елиминација за дискриминација врз жените, CEDAW/C/GC/33, 03 август 2016, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FGC%2F33&Lang=en

Структура на анализата

Првиот дел од анализата се фокусира на корупција и родови аспекти на корупција. Се дефинира корупцијата во приватниот и јавниот сектор, родовата димензија во корупцијата, и родово-сензитивни механизми за пријавување на корупција. Анализата ги опфаќа сите форми на корупција во јавниот и приватниот сектор, со што придонесува за збогатување на знаењата и информациите во оваа област.

Во вториот дел е претставена меѓународната рамка релевантна за родот и корупцијата.

Третиот дел содржи анализа на националниот контекст, при што се претставува законодавната рамка и се идентификувани празнини на ниво на законодавство и политики. Дополнително, изложени се податоци за корупција во јавен и приватен сектор во Северна Македонија и анализирана е институционалната рамка и засегнатите страни.

Четвртиот дел содржи анализа на перцепциите за корупција во јавниот и приватниот сектор, како и подготвеноста на јавноста да пријави корупција, преку анализа на податоците добиени преку различните аналитички методи.

Петтиот дел од анализата содржи заклучоци во однос на перцепциите за корупција, законодавната и институционална рамка, пристапот до правда за жртвите на корупција, низ родова призма.

Во последниот дел се дадени препораки за подобрување на состојбата, имајќи ги предвид меѓународните стандарди во однос на обврската на државата да ги заштити жителите од коруптивни практики и обврската на компаниите да ги почитуваат човековите права и да спречат корупција, со специфичен фокус на интеграција на родовата перспектива. При тоа, како репер, освен меѓународните стандарди, се земаат предвид и заклучоци од експерти и препораки на релевантни невладини организации. Препораките се однесуваат на:

- Насоки и методи кои се препорачува да се усвојат од релевантни страни (во јавен и приватен сектор) за да се осигури интеграција на родовата перспектива;
- Капацитет и свесност кој треба да биде вграден со цел воспоставување на родово-сензитивно законодавство и пристап до правда;
- Видови на соработка која треба да виде воспоставена заради ефикасна примена на националното законодавство во корист на сите жени и мажи.

КОРУПЦИЈА И РОДОВИ АСПЕКТИ НА КОРУПЦИЈА

Корупција

Нема една единствено прифатена дефиниција за корупција на меѓународно ниво. Конвенцијата на Обединетите нации против корупција,¹⁹ единствениот меѓународен правно-обврзувачки инструмент против корупција, ја третира корупцијата преку фокусирање на различните форми на корупција. Табелата подолу сликовито ги објаснува различните форми на корупција.²⁰

ФОРМА	СЕ СЛУЧУВА КОГА...
КОМЕРЦИЈАЛЕН ПОТКУП И МИТО	се даваат плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на вработените во друга компанија/орган за да се обезбеди предност. На пример, плаќање на персоналот за набавки за да ја промени одлуката во корист на компанијата што плаќа; или давање скап подарок на менаџер на банка за да обезбеди заем и разни форми на мито.
ТРГУВАЊЕ СО ВЛИЈАНИЕ	вработен во приватен сектор прави плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на јавен службеник, очекувајќи за возврат да добие несоодветна предност од јавниот орган. На пример, кога лица од приватен сектор даваат политички донации со намера да влијаат врз политичките одлуки, политики или закони.
ПРОНЕВЕРА	вработените присвојуваат нешто вредно што им било доверено поради нивната позиција.
ФАВОРИТИЗАМ, НЕПОТИЗАМ, КЛИЕНТЕЛИЗАМ	на едно лице или група им се дава нефер повластен третман на сметка на други.
ИЗНУДУВАЊЕ И БАРАЊЕ	вработен бара исплата, несоодветна предност, скапи подароци или сексуални услуги во замена за извршување специфични деловни задачи или донесување одредени одлуки.
ПОДАРОЦИ И ГОСТОПРИМСТВО	прекумерни подароци и гостопримство им се даваат на вработените за да влијаат врз деловните одлуки или задачи. Овој вид подарок може да биде патување, луксузни предмети или билети за спортски настани.
НАДОМЕСТОЦИ И ПРОВИЗИИ	на агентите и посредниците им се плаќаат надоместоци и провизии над она што се смета за индустриски стандард, со цел да се променат деловните одлуки или задачи. Карактеризирањето на плаќањето како такса или провизија може да биде начин да се прикрие плаќањето поткуп.
ДОГОВОР	на пример, вработен во синдикатот и член на менаџерскиот тим на компанијата разменуваат услуги што резултираат со непрецизно застапување на интересите на вработените .
ТРГУВАЊЕ СО ИНФОРМАЦИИ	вработен нуди или прима поткуп во замена за доверливи информации, каде што митото може да има повеќе различни форми. Кога доверливите информации се основа за тргување со акции, обврзници или други хартии од вредност на компанијата, тоа се нарекува „тргување од внатре“.

¹⁹ <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

²⁰ UNODC. Module series on Anti-Corruption. Module 5: Private sector corruption, стр.9, <https://grace.unodc.org/grace/en/academia/module-series-on-anti-corruption.html>

Родови аспекти на корупција

Генерално, родовите влијанија на корупцијата се поврзани со родовите улоги во општеството, социјалната нееднаквост и дискриминацијата. Така, подредената положба на жените во многу сфери на живеењето резултира во поголема ранливост на корупција споредено со мажите, кои уживаат повеќе моќ и заштита. Корупцијата сериозно влијае врз степенот на овозможување и заштита на правата на жените.²¹

Меѓународните организации идентификуваат четири области каде жените се изложени на корупција, и тоа: 1) при пристап до основни услуги, пазари и кредити; 2) при ангажирање во политика; 3) во ситуации кога се прекршени правата на жените (на пр., трговија со луѓе и сексуална изнуда); и 4) небрежност и/или лошо управување.²²

Пристап до основни услуги, пазари и кредити. Корупцијата во овозможување на јавни услуги диспропорционално повеќе влијае врз жените отколку врз мажите. Жените најчесто се грижат за децата и во одредена фаза од животот, особено во репродуктивна, имаат поголема потреба од здравствени услуги. За жените и девојчињата да добијат пристап до основни услуги (на пр., образование, здравство, вода, струја), документација (на пр., право на престој, документи за идентификација) и до органи за спроведување на законот, тие не само што може да бидат принудени на поткуп, туку и да бидат изложени за сексуална изнуда. Овие дејствија често не се пријавуваат поради стигма и срам поврзани со кривичните дела, поради што и потешко е да се следи природата и зачестеноста на такви коруптивни дела.²³

Ангажман во политика. Политички партии во кои има корупција создаваат нефер средина за жените кои поретко се унапредени преку лични познанства. Поради тоа, во земјите во кои има политичка култура која не е заснована на заслуга, често пристапот на жените до процесите на одлучување во владата или политичкиот систем е ограничен.²⁴

Прекршување на правата на жените. Корумпирани системи за спроведување на законите поразително влијаат врз заштитата и унапредувањето на женските права. Брак и развод, обвинувања за неверство и силување, старателство врз децата, трговија со луѓе, наследство, сопственички права и финансиска независност се областите каде најчесто се повредуваат социјалните, политичките и економските права на жените.²⁵

²¹ UNODC, Module series on Anti-Corruption. Module 8: Gender and Corruption, https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/Anti-Corruption_Module_8_Corruption_and_Gender.pdf

²² Sida. 2015. Gender and Corruption. Brief. March 2015, стр. 2.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

Небрежност и/или лошо управување.

Жените и девојчињата претставуваат голем дел од бегалците и мигрантите во земјите со конфликт и пост-конфликтни средини или при природни непогоди. Во ситуации каде вработените во службите за давање прва помош и мировните сили во најголем број се мажи, се појавуваат можности за злоупотреба на моќ, што ги изложува жените и девојчињата кои се во ранлива положба на сексуална и други форми на експлоатација.²⁶

Постојат родови разлики во однос на ставовите кон корупција, примање и давање поткуп. Во однос на ставовите кон корупција, анализите покажуваат дека жените имаат помала толеранција кон корупција. На пример, според одредени истражувања, компании во сопственост на жени е значително помалку веројатно да пријават барања за незаконски плаќања од државни службеници.²⁷ Сепак, важен е контекстот. Така, во автократи каде корупцијата е ендемична, жените и мажите се еднакво корумпирани, но во демократи жените повеќе осудуваат корупција од мажите и помалку е веројатно да се вклучат во коруптивни практики.

Во однос на примање поткуп, со одредени исклучоци кои е веројатно дека се однесуваат на контекстуални фактори, нема значителна разлика помеѓу мажите и жените. Сепак, жените се однесуваат повеќе опортунистички: тие може да примат поткуп, но не враќаат со коруптивна услуга.²⁸ Овој став е поткрепен и со истражување кое покажува дека е помалку веројатно жени државни службенички да вратат со коруптивна услуга, што ги прави помалку „сигурни коруптивни партнери“. Исто така, помалку е веројатно дека жените ќе прифатат поткуп отколку мажите ако постои заснован ризик од казнување.

²⁶ Ibid., стр.3.

²⁷ Boehm, F. 2015. Are men and women equally corrupt?. U4 Brief, стр.2 и 3.

²⁸ Ibid., стр.3.

Во однос на родовите разлики за давање на поткуп, веројатно е мажи отколку жени да понудат поткуп и износот што се нуди од мажите е повисок од оној понуден од жените.²⁹ Анализите покажуваат дека е подобро да си маж на двете страни на трансакцијата бидејќи постои тенденција и кај жените и кај мажите да нудат повисок поткуп на машински државни службеници отколку на женски државни службенички. Ваквиот наод може да ја отсликува важноста на културниот контекст и очекувањата за улогата што жените треба да ја имаат во општеството.

Иако е јасна поврзаноста помеѓу присуството на жените, моќта и учеството и пониските нивоа на корупција, сепак нема докази кои покажуваат дека жените нема да се вклучат во коруптивни дејствија ако се повеќе изложени на коруптивни практики, доколку заземаат повисоки менаџерски позиции или доколку се присутни на пазарот на трудот.³⁰

Корупција во јавен и приватен сектор

Корупцијата е еднакво присутна во јавниот и приватниот сектор и постојат неколку контексти кои се особено подобни за корупција.

Јавни набавки и концесии

Според Светската трговска организација, јавните набавки од страна на владите и јавните претпријатија во сопственост на државата на добра, услуги и доделување на концесии, во просек сочинуваат од 10 до 15 % од бруто домашниот производ на економијата.³¹ Јавните набавки се подложни на корупција, често во форма на поткуп и злоупотреба на моќ, фиксирање на цени, картали и други некомпетитивни практики. Ризиците се зголемуваат во зависност од волуменот на трансакции, финансиските интереси, комплексноста на процесот, блиската врска помеѓу јавните службеници и приватниот сектор и вклученоста на повеќе заинтересирани страни.

²⁹ Ibid., стр.3.

³⁰ Sida. 2015. Gender and Corruption. Brief, стр.3.

³¹ UN. 2020. Connecting the business and human rights and the anti-corruption agendas A/HRC/44/43, 18 јуни 2020.

Маргинализираните и дискриминираните групи трпат диспропорционално повеќе штета од корупција. Корупцијата често се случува во форма на незаконски провизии при јавни набавки, што често влијае на еднаквата распределба на јавните ресурси меѓу разни сегменти од населението.³² Жените претприемачки претставуваат околу еден процент од пазарот на светско ниво, а женските бизниси често се справуваат со пречки за пристап до јавни тендери и добивање договори.³³

Експлоатација на минерални сировини

Секторот за експлоатација на минерални сировини е доминиран од мажи, додека истражувањата покажуваат дека жените чувствуваат диспропорционално повеќе негативни социјални и економски влијанија од овој сектор.³⁴ Секторот за експлоатација на минерални сировини е посочен како сектор каде се случуваат коруптивни дела, особено при пристап до добивање концесии.³⁵

Стекнување на земјиште

Корупција може да е присутна при регистрација на земјиште, решавање спорови, менаџирање со ресурси и инвестиции.³⁶ Корупцијата може да влоши веќе постоечки родови нееднаквости во пристап до земјиште, што понатаму негативно влијае врз економската и социјалната состојба на жените и врз квалитетот на живот во нивните домаќинства.³⁷

Глобално, жените поседуваат помалку земјиште и имаат помалку гарантирани права на сопственост од мажите. Во просек, жените се сопственици на околу 20 % од земјиштето и сочинуваат 43 % од земјоделскиот работен труд. Несигурноста околу сопственоста на земјиште е поврзана со родовите улоги и пристапот на жените до донесување одлуки.³⁸

³² Ibid.

³³ OSCE. 2021. Gender and Corruption: What do We Know? A discussion paper.

³⁴ Oxfam International. 2017. Position Paper on Gender Justice and the Extractive Industries.

³⁵ UN OHCHR. 2020. Report on connecting the business and human rights and the anticorruption agendas, A/HRC/44/43, 18 јуни 2020.

³⁶ OSCE. 2021. Gender and Corruption: What do We Know? A discussion paper, стр.20.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

Здравство и фармацевски добавувачки синџири

Обвинувањата за корупција во здравствениот систем се постојани. Подмитување за да се добие пристап до пазари, за да се избегнат инспекции во областа на здравјето и безбедноста или внесување на фалсификувани медицински производи во синџирот на добивачи се некои од примерите за коруптивни дејствија во овој сектор.³⁹ Извештајот на Работната група за бизнис и човекови права укажува дека корупција може да се случи во финансиско управување на здравствени установи (на пример, лажно пријавување на приход за да се замати финансиска позиција или пренасочување на пациенти од јавно здравство во приватни здравствени установи).⁴⁰

Анализите укажуваат дека повеќето жени да комуницираат со здравствените установи, што ги прави повеќе изложени од мажите на коруптивно однесување во овие сектори.⁴¹ Од друга страна, недостатокот на заштита, стравот од одмазда и степенот на доверливост може да имаат големо влијание врз одлуката на жените дали да пријават корупција.⁴² Поради социјални и економски пречки, многу малку е веројатно дека жените кои немаат средства би оделе на суд да бараат компензација заради фалсификувани медицински производи купени во доверба, што е извор на незаконско производство и трговија на медицински производи.⁴³

³⁹ UN. 2020. Connecting the business and human rights and the anti-corruption agendas. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. A/HRC/44/43, 17 јуни 2020.

⁴⁰ Sekalala, S. et al. 2020. Human rights mechanisms for anti-corruption, transparency and accountability: enabling the right to health, Global Health Action, 13, <https://doi.org/10.1080/16549716.2019.1699343>

⁴¹ UN. 2017. Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. A/72/137, 14 јули 2017, пара.43.

⁴² UNODC. 2021. Speak Up for Health! Guidelines to Enable Whistle-Blower Protection in the Health-Care Sector, United Nations, Vienna.

⁴³ European Committee on Crime Problems (CDPC). A Gender Perspective on the Counterfeiting/Falsification of Medical Products and Similar Crimes. Concept Note. CDPC (2017) 19. 1 септември 2019, стр. 3.

Родово-сензитивни механизми за пријавување корупција

Родово-сензитивните механизми за пријавување корупција ги земаат предвид пречките, односно бариерите со кои жените може да се соочат при пријавување корупција. Овие механизми имаат слух за родово-специфичните потреби во однос на пристапот, безбедноста, релевантноста и довербата во системот. Механизмите, исто така, ги земаат предвид предизвиците со кои жените се соочуваат во однос на оддалеченост од механизмот за известување, јазик и достапност, за да се овозможи еднаков пристап до надомест. Потребата од патување на подолги растојанија, организирање за згрижување на децата, земање на слободно време од работа и справување со финансиски предизвици за да се дојде до пристап до механизми за пријавување и евентуално барање на правна помош, може да ги обесхрабри жените од пријавување корупција.⁴⁴

Родово-трансформативни механизми се оние кои:

- даваат низа превентивни и надоместувачки пристапи до правда;
- ги вклучуваат организациите за женски права и родово-сензитивни експерти за дизајнирање на механизми до пристап до правда;
- ги разгледуваат специфичните и систематски злоупотреби што влијаат врз жените;
- предлагаат начини со кои може да се сменат дискриминаторските структури на моќ;
- се засновани на дијалог меѓу владата, државните органи и другите засегнати страни за да се реформираат дискриминаторските закони.

⁴⁴ Transparency International. 2021. Finding a Voice, Seeking Justice. The barriers women face to reporting corruption in the European Union, Position Paper., стр.10 и 11.

МЕЃУНАРОДНА РАМКА ЗА РОД И КОРУПЦИЈА

Овој дел содржи анализа на меѓународната рамка за спречување и справување со корупција, од аспект на постоење или непостоење на родово-сензитивен пристап при препознавање, справување и пријавување на корупција во јавниот и приватниот сектор.

Обединети нации

Конвенцијата на ОН за борба против корупција, која Северна Македонија ја ратификуваше во 2007 година, ја обработува корупцијата од кривично-правен аспект со цел зајакнување на мерките за поефективно и поефикасно спречување и борба против корупцијата. Согласно член 35 од Конвенцијата, државите се обврзани да овозможат пристап до суд за жртви на корупција против одговорни лица заради добивање надоместок. Конвенцијата воспоставува механизам за проверка на имплементацијата на начин што земјите потписнички доставуваат извештаи до механизмот како применуваат одредени делови од Конвенцијата. Последен јавно достапен документ за Северна Македонија е извршно резиме од 2015 година на англиски јазик,⁴⁵ во кое не е направено поврзување помеѓу корупцијата и родовата перспектива.

Комитетот при Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените⁴⁶ дава толкувања на одредбите од оваа Конвенција, но и препораки за државите. Според овој Комитет, за да се расветлат скриени бариери и форми на дискриминација, вклучувајќи ги и родовите димензии на корупција, клучна улога имаат родовите статистики. Тие бараат поделба на податоци не само по пол, туку и возраст, попреченост, етничка припадност, географска локација и други карактеристики.⁴⁷ Бидејќи родовите статистики ги одразуваат разликите и нееднаквостите на состојбата помеѓу жените и мажите, вклучувајќи и во однос на корупцијата, тие се основа за подготвување на родово одговорни стратегии, програми и политики на национално ниво.

Советот за човекови права при ОН има воспоставено неколку специјални процедури кои поставуваат и развиваат меѓународни стандарди на темата предмет на оваа анализа, како Работната група за бизнис и човекови права. Работната група за бизнис и човекови права има мандат да ги применува *Водечките принципи за бизнис и човекови права* и да промовира добри практики. Работната група има развиено родово рамка со 31 принцип⁴⁸ за интегрирање на родово перспектива при примена на *Водечките принципи за бизнис и човекови права*, преку три влезни точки, таканаречни „родови прозори“ (*gender*

⁴⁵ UN. 2015. Review of the implementation of the United Nations Convention against Corruption, CAC/COSP/IRG/II/3/1/Add.21, 24 април 2015.

⁴⁶ <https://www.coe.int/mk/web/compass/148>

⁴⁷ UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија: Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост, стр. 8.

⁴⁸ UN OHCHR. 2019. Report on gender lens to the Guiding Principles on Business and Human Rights, A/HRC/41/43: 24 мај 2019.

windows). Првата влезна точка е преку користење на општиот принцип за забрана на дискриминација, втората на основа на стандарди кои бараат интегрирање на родова перспектива во одредени области и третата е дека деловните претпријатија, во зависност од приликите, мора да ги почитуваат човековите права на лицата кои припаѓаат на специфични групи.

Во својот извештај за бизнис, човекови права и корупција од 2020 година, Работната група за бизнис и човекови права наведува дека жените и девојчињата ги чувствуваат негативните влијанија на деловните активности различно од мажите и момчињата и се соочуваат со дополнителни бариери при пристап до правда.⁴⁹ Во извештајот детално се наведуваат обврските на државите да спречат повреда на човекови права и корупција од приватниот сектор, корпоративна одговорност за почитување на човекови права и пристап до механизми за пријавување корупција.

Совет на Европа

*Конвенцијата на кривично право за корупција на Советот на Европа и Протоколот*⁵⁰, кои се во сила во Северна Македонија соодветно од 2002 и 2006 година, имаат за цел воспоставување на координирана криминализација на коруптивни практики. Конвенцијата опфаќа форми на коруптивно однесување како активен и пасивен поткуп во приватниот сектор; активен и пасивен поткуп на домашни, странски и меѓународни судии и службени лица на меѓународни судови; активно и пасивно тргување со влијание; перење пари на приходите од корупциски дела; сметководствени престапи (фактури, сметководствени документи и сл.) поврзани со прекршоци од корупција.

*Конвенцијата на граѓанско право за корупција на Совет на Европа*⁵¹, во сила во Северна Македонија од 2003 година, воспоставува обврска за државите да донесат закони преку кои ќе се овозможи на лица да поведат постапка за да добијат целосна компензација за штета која ја претрпеле од коруптивни дела.

Родово-специфичните аспекти на корупцијата не се експлицитно препознаени во двете Конвенции, додека мониторинг на спроведувањето на двете конвенции прави ГРЕКО.

ГРЕКО, основана во 1999 година, воспоставува механизам за евалуација преку следење на усогласеноста на земјите со антикорупциските стандарди и поттикнување на законодавни и институционални реформи. Започнувајќи

⁴⁹ UN OHCHR. 2020. Report on connecting the business and human rights and the anticorruption agendas, A/HRC/44/43, 18 јуни 2020.

⁵⁰ Council of Europe. 2003. Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption, Strasbourg, 15.V.2003.

⁵¹ Council of Europe. 1999. Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174), 4.XI.1999.

од 2012 година, ГРЕКО ги разгледува родовите димензии на корупцијата. Во последниот, петтиот круг за евалуација се поставени прашања до државите, вклучувајќи и на Северна Македонија, во кои е интегрирана родова перспектива и се бара да се споделат примери и статистика од последните пет години (поделена по род, по можност), во однос на, меѓу другото:

- покренати случаи, спроведени истраги, разрешници од кривични и други постапки;
- листа на синдикати издруженија поврзани со органите за спроведување на законот со информации за нивни активности и членства;
- од внатрешни и надворешни системи на надзор и контрола и нивни човечки и финансиски ресурси.⁵²

Сепак, во Извештајот од петтиот круг на евалуација⁵³ од март 2019 година и Извештајот за усогласеност од петтиот круг на евалуација⁵⁴ од март 2021 година за Северна Македонија, во кој се дадени препораки во врска со превенција на корупцијата и промовирањето интегритет кај државните органи и органите за спроведување на законот, нема родово-специфични препораки.

Советот на Европа има издадено неколку препораки кои се однесуваат на родовите прашања, како *Препорака бр. R (98) 14 за интеграција на родовата перспектива*⁵⁵, *Препорака Rec (2019)1 за спречување и борба против сексизмот*⁵⁶ и *Препорака бр. R (2000) 19 за кодекси за однесување на државни службеници*⁵⁷.

⁵² GRECO. 2017. Fifth Evaluation Round. Questionnaire: Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies, Strasbourg, 11.12.2017.

⁵³ ГРЕКО. 2019. Петти круг на оценка. Спречување на корупција и промовирање на интегритет во централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот. Извештај: Северна Македонија, 22 март 2019.

⁵⁴ ГРЕКО. 2021. Спречување на корупција и промовирање на интегритет кај централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот, Извештај за усогласеност: Северна Македонија, 25 март 2021.

⁵⁵ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ec94a>

⁵⁶ <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894>

⁵⁷ Council of Europe. 2000. Recommendation No. R (2000) 10 of the Committee of Ministers to Member states on codes of conduct for public officials, 11 мај 2000.

КОНТЕКСТОТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Национални стандарди

Анализата на националното законодавство релевантно за препознавање, справување и пријавување на корупција покажа дека ниту еден закон, стратегија и друг официјален документ не интегрира родова перспектива, односно не ги препознава различните потреби, улоги и одговорности на жените и мажите.

Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси

Новиот Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси⁵⁸, донесен во јануари 2019 година, ја дефинира корупцијата како „злоупотреба на функцијата, јавното овластување, службената должност или положба за остварување на корист, директно или преку посредник, за себе или за друг“ (член 2). Под поимот корупција се опфатени и поимите „пасивна корупција - намерно делување на службено лице, кое директно или преку посредник, бара или прима корист од каков било вид, за себе или за трето лице, или прифаќа ветување на ваква корист, со цел да делува или да се воздржува од делување во согласност со своите обврски или да ги врши неговите надлежности спротивно на службените обврски“ и „активна корупција - намерно делување на кое било лице кое директно или преку посредник, ветува или дава корист од каков било вид на службено лице, за него или за трето лице, со цел да делува или да се воздржува од делување во согласност со неговите обврски или да ги врши неговите надлежности спротивно на службените обврски“ (член 2). Согласно законот, договорите и другите правни акти што се резултат на корупција односно остварување противправна корист за правното лице, се ништовни и се основ за поднесување тужба од оштетеното лице за надоместок на штета (вистинска штета и изгубена добивка) до граѓански судови. Во законот не се третирали родово-специфичните аспекти на корупцијата.

Со Законот се воспоставува Државна комисија за спречување на корупција (ДКСК) која работи како независна институција составена од претседател и шест именувани лица. Согласно Законот, утврдени се 29 надлежности кои може да се поделат во шест сегменти на функционирање на ДКСК, меѓу кои развој на антикорупциски политики и подобрување на антикорупциската клима, покренување на иницијативи пред други надлежни органи, и едукација и јакнење на свеста за корупцијата и судирот на интереси. ДКСК има доделени надлежности и со Законот за заштита на укажувачите⁵⁹ и Законот за лобирање⁶⁰.

⁵⁸ Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси (Службен весник 12/2019).

⁵⁹ Закон за заштита на укажувачи (Службен весник на РМ бр.196/2015).

⁶⁰ Закон за лобирање (Службен весник бр. 122/2021).

Закон за еднакви можности на жените и мажите

Во Законот за еднакви можности на жените и мажите⁶¹ се регулираат обврските на сите субјекти во јавниот и приватниот сектор во општеството да се грижат за воспоставувањето на еднаквите можности и права на жените и мажите во повеќе области, како што се здравствената заштита и здравственото осигурување, пристапот до добра и услуги, економските и сопственичките односи, правосудството и управата, домувањето, државната и јавната администрација. Законот воспоставува обврска за родово одговорно буџетирање на начин што поставува барање да органите на државна управа во рамки на своите стратемиски планови и буџети да го инкорпорираат принципот на еднакви можности на жените и мажите. Законот го уредува назначувањето на Координатор(к)и за еднакви можности во сите државни институции, како и во локалната самоуправа. Во процесот на родово одговорно буџетирање се вклучени министерства и државни агенции кои се обврзани да спроведат родова анализа на одредена програма и развијат родови индикатори и да го продолжат следењето на програмите.⁶² Државните органи се обврзани да подготвуваат годишни извештаи за преземените активности и постигнатите резултати во однос на родовата еднаквост, но извештаите не содржат информации за начините преку кои се интегрираат родови компоненти во областите со висок ризик на корупција, како што се јавните набавки, кои ги користат сите државни институции.⁶³

Закон за заштита на укажувачите

Донесен во 2016 година, со измени во 2018 и 2020 година, Законот за заштита на укажувачите овозможува пријавување на случаи на кривично дело или друго незаконито однесување. Законот го уредува заштитеното пријавување кое подразбира пријавување со кое се пренесува разумно сомневање или сознание дека е извршено, дека се извршува или дека е веројатно дека ќе се изврши казниво или друго незаконито или недозволиво постапување, со кое се повредува или се загрозува јавниот интерес. Истото може да биде внатрешно или надворешно пријавување. Заштитено внатрешно пријавување врши укажувач во институцијата, односно во правното лице, при постоење на сомнеж или сознание дека е извршено, се врши или ќе се изврши казниво дело, или друго незаконито или недозволиво постапување со кое се повредува или загрозува јавниот интерес. Надворешно пријавување се врши надвор од институцијата, односно правното лице, при што надлежни институции се МВР, ДКСК, Народниот правобранител и Јавното обвинителство на Република Северна Македонија.

⁶¹ Закон за еднакви можности на жените и мажите (Службен весник бр.6/12, 166/14, 150/15).

⁶² Влада на Република Северна Македонија, Информација за спроведување на Стратегијата за развој на женското претприемништво во Република Северна Македонија 2019-2023.

⁶³ Министерство за економија, Годишен план за процена на ризици од корупција 2022, стр.17.

Јавните институции се должни да назначат и објават контакти за лица за прием на пријави за заштитено внатрешно, односно надворешно пријавување, кои доставуваат полугодишни извештаи до ДКСК. Со увид во табелата со контакти од назначени лица⁶⁴ може да се забележи дека, во моментот на пишување на анализата, сите лица за прием на пријави за надворешно пријавување се жени, додека соодносот маж-жена е скоро идентичен кај лицата за прием на пријави за заштитено внатрешно пријавување.⁶⁵

На укажувачот му се гарантира заштита на личните податоци и идентитетот и нему и на негово блиско лице им се обезбедува заштита од каков било вид на повреда на право или штетно дејствие или опасност од настапување на штетни дејствија поради пријавување.

Законот за заштита на укажувачи сè уште треба дополнително да се усогласува со правото на ЕУ, вклучително и заради предвидување граѓанска, кривична и/или административна одговорност на службено лице што дало препорака за или учествувало во одмазда кон укажувачот.⁶⁶

На основа на Законот изготвени се *Правилник за заштитено внатрешно пријавување за институциите во јавниот сектор*⁶⁷ и *Правилник за заштитено надворешно пријавување*⁶⁸. Правилниците не воспоставуваат обврска овластеното лице за заштитено пријавување да доставува родово-разделени статистички податоци до ДКСК при изготвување на полугодишни извештаи.

Кривичен законик на Република Северна Македонија

Кривичниот законик на Република Северна Македонија (КЗ)⁶⁹ упатува на повеќе кривични дела поврзани со корупцијата како:

- даночно затајување (член 279),
- примање поткуп (член 357),
- давање поткуп (член 358),
- злоупотреба на службената положба и овластување (член 353),
- проневера во службата (член 354),
- измама во службата (член 355),
- послужување во службата (член 356),
- фалсификување службена исправа (член 361),
- несовесно работење во службата (член 353в),

⁶⁴ <https://ukazuvac.mk/nadvoreshno-prijavuvanje/>

⁶⁵ <https://ukazuvac.mk/wp-content/uploads/2022/10/institucii-so-ovlasteni-lica-za-priem-na-prijavi.pdf>

⁶⁶ European Commission. 2022. North Macedonia Report 2022., стр.27.

⁶⁷ Министерство за правда, Правилник за заштитено внатрешно пријавување во институциите во јавниот сектор (Службен весник бр.46/16 од 08.03.2016), член 13.

⁶⁸ Правилник за заштитено надворешно пријавување (Службен весник бр.46/16 од 08.03.2016) член 6.

⁶⁹ Кривичен законик (Службен весник бр.37/96) со измени и дополнувања.

- осигурителна измама (член 250),
- злоупотреба на постапка за јавни набавки, доделување договор за јавни набавки или јавно-приватно партнерство (член 275в),
- противзаконита наплата и исплата (член 362),
- противправното стекнување и прикривање имот (член 359-а),
- и давањето или прифаќањето награда за противзаконито влијание (член 358-а).

КЗ не ја препознава сексторцијата, односно изнуда на сексуални услуги од страна на вработени во замена за давање некоја јавна услуга, како родова форма на корупција, а родовиот аспект не е експлицитно вклучен за горенаведените кривични дела. Во неодамнешна анализа на ОБСЕ е утврдено дека сексторцијата ја препознаваат 78 % од испитаничките⁷⁰ кои сметаат дека истата најмногу е присутна во системот на државна администрација, проследено со образование и здравство.⁷¹

Стратегии

Националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025 дефинира 12 цели меѓу кои се јакнење на интегритетот и отчетноста во јавниот сектор, намалување на корупција во јавни набавки, во процес на доделување на грантови, субвенции и друга помош, поддржување на интегритет во приватниот сектор и подигнување на јавната свест и спроведување на антикорупциска едукација. Ниту Стратегијата ниту Акцискиот план, кој е составен дел на Стратегијата, не вклучува родова перспектива.

*Националната стратегија за родова еднаквост 2022-2027*⁷² и *Националниот акциски план за родова еднаквост 2020-2024* експлицитно не содржат цели, очекувани резултати и индикатори во однос на борбата против корупција, ниту пак родовите димензии на корупцијата и механизмите за нејзино пријавување се вклучени во овие документи. Видно е дека, од аспект на кривични дела, стратегијата се фокусира на преземање мерки за превенција и заштита од родово-базирано насилство, заштита на жртви на трговија со луѓе и сузбивање на сексистички говор на омраза на работни места, во спорт, преку медиуми при пристап да добра и услуги.

Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2022-2026 ги има предвид сите основи на дискриминација во областите на работа и работни односи, образование, спорт и култура, социјална сигурност, правосудство и управа и пристап до добра и услуги.

⁷⁰ Истражувањето опфаќа 1.013 испитанички. ОБСЕ. 2020. Родовите аспекти на корупцијата со осврт на Република Северна Македонија. Мисија на ОБСЕ во Скопје.

⁷¹ ОБСЕ. 2022. Родот и корупцијата: истражувања за Република Северна Македонија, Мисија на ОБСЕ во Скопје, стр.14-17.

⁷² Стратегија за родова еднаквост 2022-2027 (Службен весник бр.170/22 од 28 јули 2022).

Корупција во јавен и приватен сектор

Високи ризици на корупција во јавниот и приватниот сектор во Северна Македонија се овозможуваат со нецелосна дигитализација на издавањето дозволи, уверенија и други услуги во јавната администрација за минимизирање на контакт помеѓу барателот и давателот на услугата, како и нетранспарентност при доделување на државна помош.⁷³ Понатаму, во државата не постои регистар за имотот во државна сопственост, ниту има систематизирани информации за начинот на кој што се управува и располага со тој имот. Конечно, потребно е да се унапреди и процесот на креирање на економски политики преку зголемување на транспарентноста на процесот на креирање на политики и подигање на свеста кај помалите претпријатија за нивно поактивно учество во овие процеси.

Постојат неколку сектори и контексти кои се особено подобни за корупција.

Јавни набавки и концесии

Во државата нема агрегирани податоци за застапеноста на жените во управувачките структури во компаниите.⁷⁴ Министерството за економија има Сектор за развој и конкурентност на мали и средни претпријатија, кое покрива и женско претприемништво, со мандат за поттикнување на женско претприемништво, во согласност со *Стратегијата за развој на женското претприемништво 2019-2023*, преку стимулативни мерки во јавни повици и дигитализација на процеси за жени претприемачки. Услов е жена да е основач и управител и претпријатието да има најмалку двајца вработени. Овој Сектор не работи со јавни набавки и концесии, кои се во надлежност на други сектори.

Неодамнешен извештај од 2022 година идентификуваше одредени коруптивни техники што активно се користат во Југоисточна Европа за искористување државни пари за приватни цели, како фаворизам и клиентелизам, подесување на спецификации во тендер и „напумпани“ цени на договор. Во однос на последната форма, извештајот забележува дека во Северна Македонија има голема разлика помеѓу пазарни и договорни цени за одредени производи со идентични спецификации.⁷⁵

⁷³ ДКСК, Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025, <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/01/Nacionalna-strategija-DKSK-KONECNA.pdf>

⁷⁴ Министерство за економија, Стратегија за развој на женско претприемништво во Република Македонија 2019-2023.

⁷⁵ Center for the Study of Democracy. 2022. Public Procurement Integrity in Southeast Europe, Mechanisms, Red Flags, and State-Owned Enterprises in the Energy Sector, стр.12.

Врз основа на меѓународни извештаи и законски одредби, државните органи се должни да донесат програми за годишни планови и проценка на ризици. Дополнително, во согласност со Акција 21⁷⁶ донесена од Владата на Северна Македонија, ситедоговорнистранинацентралноилокалнонивосезадолжени да донесат интерни процедури за спроведување постапки за јавни набавки како начин за сузбивање на корупција. Видно е од неколкуте разгледани процедури на министерства дека во барањето за отпочнување на постапка за јавна набавка треба да бидат наведени, меѓу другото, критериумите за доделување на договор за јавна набавка, услови за квалитативен избор (економска и финансиска состојба, техничка и професионална способност и стандарди за управување за квалитет и управување со животна средина), но критериумите не се дефинираат подетално, ниту се зема предвид начинот на кој самиот оператор се справува со корупција, на пример, преку барање за доставување на податоци дали операторот има политики и процедури за препознавање и пријавување корупција.⁷⁷

Исто така, во 2022 година, Министерството за економија има изготвено Регистар на ризици од корупција⁷⁸ кој предвидува механизми на контрола против корупција, на пример, преку Етички кодекс или организирање обуки. Нема податоци дали родовите прашања се земаат предвид при спроведување на механизмите за контрола.

Експлоатација на минерални сировини

Додека одредени држави воспоставуваат обврска за компаниите кои работат на експлоатација на минерални сировини да спроведат должна анализа по човековите права, при што би се добиле и податоци како компаниите се справуваат со корупцијата и како ја интегрираат родовата перспектива во нивните политики и процеси, во Северна Македонија законодавството не воспоставува таква обврска за компаниите.

⁷⁶ <https://vlada.mk/akcija21>

⁷⁷ Министерство за економија, Упатство за спроведување на јавни набавки во Министерството за економија, Бр.28-540/11 од 28.01.2021.

⁷⁸ Министерство за економија, Регистар на ризици од корупција во Министерството за економија, јули 2022.

Стекнување на земјиште

Националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025 идентификува неколку проблеми во областа земјоделство, како редефинирање на системот за продажба на земјоделско земјиште во државна сопственост и воспоставување ефективен надзор врз намената на користење на земјиштето и исполнувањето на договорите за користење на државно земјоделско земјиште, како и чести менувања на регулативата и непрецизни критериуми за доделување на субвенции.⁷⁹ Стратегијата не зема предвид како идентификуваните проблеми влијаат врз жените и мажите. Од друга страна, податоците покажуваат дека во 2021 година помалку од 30 % од сопственоста во Северна Македонија припаѓала на жени и само 12 % од жените се сопственички на земјиште.⁸⁰

Здравство и фармацевтски добавувачки синџири

Во Националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025 идентификувани се неколку проблеми во здравството што генерираат висок ризик на корупција, како немање транспарентни и целисходна критериуми за користење на јавните финансии, прилагодување на системот на формирање на цени и јавни набавки за лековите, согласно практиките и регулативите во развиените земји, условите и начинот на примање на донациите во јавните здравствени установи и јавната достапност на податоците за донации, како и отсуство на систем за ефикасно следење на маркетиншкиот пристап на продажба на лековите.⁸¹ Родовата перспектива не се интегрира во овој дел, иако анализите покажуваат дека жените диспропорционално повеќе од мажите се погодени и се соочуваат со коруптивни практики во здравството.

Правосудство

Според неодамнешна анализа за проценка на ризиците од корупција во правосудството, петте најголеми надворешни ризици од корупција предизвикани од фактори надвор од судот се однесуваат на работата на вештаците, адвокатите и јавните обвинители.⁸² Останатите ризици се внатрешни и се

⁷⁹ ДКСК, Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025, стр.39.

⁸⁰ UN Women. 2019. Measuring women's empowerment in agriculture with survey-based and experimental economics method.

⁸¹ ДКСК, Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025.

⁸² ОБСЕ. 2023. Проценка на ризиците од корупција во правосудството во Република Северна Македонија, стр.57.

првенствено поврзани со улогата на претседателите на судовите и наклонетоста на судиите кон странките вклучени во постапките. Работата на вештаците и изготвувањето несоодветни вештачења се оценети како највисок ризик за корупција, проследено со недоволната соработка меѓу јавните обвинителства и другите истражни тела во тек на претходната кривична постапка. Недоволна примена на институтот на спогодување за видот и висината на кривичната санкција од страна на јавното обвинителството е оценет како највисок внатрешен ризик за корупција кај обвинителството. Во анализата нема податоци за полот на судиите и јавните обвинители кои одговориле на прашалниците.

Институционална рамка и засегнати страни

Во оваа анализа, релевантните засегнати страни се разгледуваат низ призма на улогата што ја имаат, односно треба да ја имаат, за интегрирање на родовата перспектива при спречување и борба со корупција и градење на механизми за пријавување на корупција, и тоа:

- креирање и спроведување на законодавна рамка за род и корупција;
- создавање механизми за прием на пријави на корупција, за пристап до правда и гонење на сторители на кривични дела поврзани со корупција;
- зајакнување на капацитети на државните органи преку застапување и градење на партнерства.

Од анализата произлезе дека сите релевантни страни во рамки на нивните мандати и надлежности имаат можности да градат свест за родовите аспекти на корупцијата. Подолу одделно се анализирани институциите, земајќи ги предвид горенаведените начини за справување со корупција и интегрирање на родовата перспектива.

Креирање и спроведување на законодавна рамка и политики за род и корупција

Собрание на Република Северна Македонија

Во Собранието на Република Северна Македонија функционираат повеќе работни дела како Комисијата за еднакви можности на мажите и жените⁸³ со мандат, меѓу другото, да разгледува предлози на закони и други прописи што ги донесува Собранието од областа на трудот и социјалната политика, образованието и здравството, семејството и грижата за децата, и други прописи релевантни за интегрирање на родовиот аспект. Исто така, од 2003 година, функционира Клубот на пратенички⁸⁴, неформална група составена од сите пратенички со цел постигнување родова еднаквост и унапредување на правата на жените преку законски решенија, нивно активно вклучување во процесите на одлучување во државата, како и зајакнување на демократијата во сите сфери на македонското општество.

Влада на Република Северна Македонија

Во Владата на Република Северна Македонија назначен е Заменик на Претседателот на Владата задолжен за политики за добро владеење во чија надлежност спаѓа и борбата против корупција. Во 2023 година беше воспоставен регионален Форум за жени-лидерки за добро владеење и антикорупција за вмрежување, размена на добри практики, како и поголемо вклучување на жените во сферите на донесување одлуки во однос на борбата против корупција и доброто владеење.

Министерство за труд и социјална политика

Министерството за труд и социјална политика (МТСП) работи на полето на еднаквоста, недискриминацијата и еднаквите можности. МТСП има мандат да иницира и спроведува закони, политики и активности за подигнување на свеста за родовата еднаквост во јавноста и во институциите на централно и локално ниво. Во рамки на Министерството има Сектор за еднакви можности, кое е главното тело во родовата машинерија на Северна Македонија.

МТСП, во партнерство со UN Women во Северна Македонија, воспостави Ресурсен центар за родово одговорно креирање на политики и буџетирање⁸⁵ каде се спроведуваат обуки поврзани со родовата еднаквост и родово одговорното

⁸³ <https://sobranie.mk/detali-na-komisija.nsp?param=e325eceb-296e-444a-abde-5f20371919c5>

⁸⁴ <https://sobranie.mk/za-klubot.nsp>

⁸⁵ <https://mtspresursencentar.mk/>

буџетирање и се овозможува спроведување истражувања и анализи. Примарна целна група на Ресорниот центар се државните службеници. Иако Ресурсниот центар предвидува одржување на обуки за приватниот сектор, до сега нема развиено обука за бизнис секторот, ниту има обука на тема род и корупција.

Биро за јавни набавки

Бирото за јавни набавки врши управна контрола врз постапките за јавни набавки врз основа на проценка на ризици на повреда на Законот за јавни набавки. Од јануари 2023 година се користи систем на „црвени знаменца“ за обележување на ризични процедури и договорни органи и на чија основа околу 40 постапки за јавни набавки се маркирани за управна контрола.⁸⁶ Бирото издава препораки за подобрување на одредбите од тендерска документација.⁸⁷ Од јавно достапни информации произлегува дека родовата еднаквост не се зема како индикатор или критериум при проценка на ризици за корупција.

Пристап до правда и гонење на сторители на кривични дела

Во државата постојат државни судски и вонсудски механизми за пристап до правда каде постапка може да се иницира лично (на пример, до Уставен суд на Северна Македонија или граѓански судови) или по службена должност (на пример, преку доставување на кривична пријава за корупција до МВР од страна на државни органи како ДКСК или Народен правобранител, постапување на Обвинителство по службена должност или преку примање на пријави од укажувачи).

Во однос на приватниот сектор, меѓународните стандарди воспоставуваат обврски за компаниите да развијат оперативни жалбени механизми каде сите заинтересирани страни може да поднесат пријава за повреда на човекови права, но и пријави за корупција. На пример, Столбот III од *Водечките принципи за бизнис и човекови права* се фокусира на прашањето за пристап до правен лек против злоупотреба на човековите права поврзани со деловните активности и пријавување на корупција.⁸⁸ Надоместувањето може да има различни форми, вклучително реституција, рехабилитација, финансиски и нефинансиски надоместоци и казниви санкции, како и спречување на штети преку забрани или гаранции за неповторување. Според *Водечките принципи за бизнис и човекови права*, за оперативните жалбени механизми да се сметаат за ефикасни, треба да се исполнат осум критериуми, меѓу кои транспарентност, достапност, правичност и предвидливост, и интегрирање на родова перспектива.

⁸⁶ Министерство за финансии, Биро за јавни набавки. 2023. Извештај за црвени знаменца.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Конект, 2019. Водечки принципи за бизнис и човекови права, Имплементирање на Рамката на Обединетите нации за „Заштита, почитување и правни лекови“.

Подолу се дава анализа на судските и вонсудските механизми за пријави на корупција со особен акцент на постоење или отсуство на родово-сензитивен пристап.

Уставен суд на Република Северна Македонија

Согласно член 110 алинеја 3 од Уставот на Северна Македонија и член 51 од Деловникот на Уставниот суд, секој кој смета дека му е повредено човеково право, и тоа слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност, со поединечен акт или дејство, може да се обрати за заштита на своите права до Уставниот суд. Барањето се поднесува во рок од два месеци од денот на доставување на конечен или правосилен поединечен акт, односно од денот на дознавањето за преземање дејство со кое е сторена повредата, но не подоцна од пет години од денот на неговото преземање.

На основа на Барање за слободен пристап до информации испратено за целите на оваа анализа, Уставниот суд достави табеларен преглед на вкупниот број поднесени барања за заштита на слободите и правата, поделени по пол, за период од 2003 до 30 јуни 2023 година.⁸⁹ Бидејќи во одредени барања се јавуваат повеќе подносителите, овие предмети ќе бидат издвоени со фус-нота, во која ќе биде прикажан бројот на подносителите, поделени по пол.

Година	Вкупен број поднесени барања	Машки пол	Женски пол
2003	12 ⁹⁰	11	2
2004	9 ⁹¹	16	8
2005	11 ⁹²	12	2
2006	6 ⁹³	6	3
2007	10 ⁹⁴	7	5
2008	5	5	/

⁸⁹ Решение на Уставен суд на Република Северна Македонија Суи.бр.9/23/2 од 30 јуни 2023.

⁹⁰ Во предметот У.бр.36/2003, двајца подносителите (машки и женски пол).

⁹¹ Во предметот У.бр.67/2004, 16 подносителите (7 женски пол и 9 машки пол).

⁹² Во предметот У.бр.53/2005, двајца подносителите (машки пол), во предметот У.бр.192/2005, двајца подносителите (машки и женски пол).

⁹³ Во предметот У.бр.64/2006, двајца подносителите (машки пол), во предметот У.бр.71/2006, двајца подносителите (машки и женски пол), во предметот У.бр.227/2006, двајца подносителите (машки пол).

⁹⁴ Во предметот У.бр.77/2007, двајца подносителите (машки пол), во предметот У.бр.232/2007, двајца подносителите (женски пол).

2009	15	9	6
2010	9 ⁹⁵	9	1
2011	23 ⁹⁶	14	10
2012	25 ⁹⁷	21	3
2013	21 ⁹⁸	32	27
2014	13 ⁹⁹	11	3
2015	13 ¹⁰⁰	12	5
2016	8 ¹⁰¹	6	1
2017	5 ¹⁰²	4	2
2018	11 ¹⁰³	53	19
2019	19 ¹⁰⁴	27	7
2020	18 ¹⁰⁵	17	12
2021	12 ¹⁰⁶	10	3
2022	7 ¹⁰⁷	6	3
2023	6	1	5

⁹⁵ Во предметот У.бр.230/2010, двајца подносителите (машки пол).

⁹⁶ Во предметот У.бр.47/2011, двајца подносителите (женски пол).

⁹⁷ Во предметот У.бр.61/2012, подносителот е правно лице.

⁹⁸ Во предметот У.бр.5/2013, 28 подносителите (16 женски пол и 12 машки пол), во предметот У.бр.65/2013, тројца подносителите (две женски пол и еден машки пол), во предметот У.бр.75/2013, 5 подносителите (машки пол), во предметот У.бр.89/2013, четири подносителите (машки пол), во предметот У.бр.125/2013, 7 подносителите (6 женски пол и 1 машки пол). Во предметите У.бр.27/2013, 130/2013, 138/2013 и 157/2013, подносителите се правни лица.

⁹⁹ Во предметот У.бр.165/2014, двајца подносителите (машки пол).

¹⁰⁰ Во предметот У.бр.69/2015, 7 подносителите (2 женски пол и 6 машки пол). Во предметите У.бр.2/2015 и 25/2015, подносителите се правни лица.

¹⁰¹ Во предметот У.бр.59/2016, подносителот е правно лице.

¹⁰² Во предметот У.бр.22/2017, двајца подносителите (машки и женски пол), во предметот У.бр.116/2017, двајца подносителите (машки пол). Во предметот У.бр.50/2017, подносителот е правно лице.

¹⁰³ Во предметот У.бр.42/2018, 10 подносителите (машки пол), во предметот У.бр.71/2018, 8 подносителите (1 женски пол и 7 машки пол), во предметот У.бр.86/2018, 7 подносителите (1 женски пол и 6 машки пол), во предметот У.бр.131/2018, 22 подносителите (8 женски пол и 14 машки пол), во предметот У.бр.132/2018, 19 подносителите (8 женски пол и 11 машки пол).

¹⁰⁴ Во предметот У.бр.2/2019, 4 подносителите (1 женски пол и 3 машки пол), во предметот У.бр.52/2019, 5 подносителите (машки пол), во предметот У.бр.57/2019, двајца подносителите (1 женски пол и 1 машки пол), во предметот У.бр.108/2019, 3 подносителите (машки пол), во предметот У.бр.125/2019, 4 подносителите (машки пол), во предметот У.бр.133/2019, двајца подносителите (женски пол), во предметот У.бр.139/2019, 3 подносителите (1 женски пол и 2 машки пол). Во предметот У.бр.5/2019, подносителот е правно лице.

¹⁰⁵ Во предметот У.бр.250/2020, 13 подносителите (5 женски пол и 8 машки пол). Во предметот У.бр.313/2020, подносителот е правно лице.

¹⁰⁶ Во предметот У.бр.137/2021, двајца подносителите (1 женски пол и 1 машки пол).

¹⁰⁷ Во предметот У.бр.14/2022, 3 подносителите (машки пол).

Во контекст на корупција, може да настанат низа повреди на човекови права, како слобода на јавно изразување на мислата и дискриминаторско однесување по основи по кои може да се поднесе барање пред Уставен суд. Сепак во уставно-судската практика не е пронајден предмет во кој како причина за поднесување на барањето се наведува коруптивно однесување на физичко или право лице.

Граѓански и кривични судови

Судските постапки за пристап до правда треба да бидат независни и заштитени од корупција и политички или други обиди за влијание на исходот и државата треба да осигури дека корупција во судските процеси не е пречка за правораздавањето.¹⁰⁸ Законот за судовите утврдува дека целите и функциите на судската власт, меѓу другото, се обезбедување еднаквост, рамноправност, недискриминација по кој било основ. Секој има право на еднаков пристап пред судот во заштита на своите права и правно-засновани интереси.

Од 2019 до 23.06.2023 година, во Основен граѓански суд Скопје, најголем граѓански суд по број на предмети во државата, правосилно се завршени 2.979 предмети по основ на нематеријална штета и 1.223 по основ на материјална штета.¹⁰⁹ Но, оперативниот систем АКМИС не генерира податоци, односно нема надградба со која би се генерирале податоци во однос на правосилно завршени постапки, по можност разделени по пол, за надомест на штета поради ништовност на договори и други правни акти кои се резултат на корупција, согласно Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси.

На основа на барање за слободен пристап до информации испратено за целите на оваа анализа, Основниот кривичен суд Скопје достави податоци во врска со правосилно завршени предмети за кривични дела поврзани со корупција од 2013 до 2023 година. Беше појаснето дека АКМИС системот не ги евидентира сторителите на кривични дела по пол, за чие утврдување е потребно да се направи увид во сите правосилни предмети.¹¹⁰ Исто така потребен е увид во предметите за да се направи анализа дали корупцијата е сторена во јавен или приватен сектор.

Подолу во табела е даден сумарен приказ на правосилно завршени предмети по кривично дело и осудени физички лица/правно лице. Може да се утврди дека од 01.01.2013-21.06.2023 год. од вкупно 1.624 правосилно завршени предмети во Основен кривичен суд Скопје, донесени се само 12 осудителни пресуди против правни лица.

¹⁰⁸ UN. 2020. Connecting the business and human rights and the anti-corruption agendas. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. A/HRC/44/43, 17 јуни 2020.

¹⁰⁹ Решение на Основен Граѓански суд Скопје СПИ бр.15/23 од 23.06.2023 со кое се усвојува барање за пристап до информации од јавен карактер.

¹¹⁰ Одговор ПЈИ 26/2023 од 26.06.2023 од Основен кривичен суд Скопје со прилог Excel табела.

Кривично дело	Број на осудени физички лица	Број на осудени правни лица
Давање награда за противзаконито влијание	1	0
Давање поткуп	14	0
Злоупотреба на постапката за јавен повик, доделување на договор за јавна набавка или јавно-приватно партнерство	3	3
Злоупотреба на службената положба и овластување	1188	8
Незаконито влијание врз сведоци	38	0
Несовесно работење во службата	103	1
Перење пари и други приноси од казниво дело	123	0
Послужување во службата	9	0
Поткуп при избори и гласање	2	0
Примање награда за противзаконито влијание	9	0
Примање поткуп	90	0
Проневера во службата	32	0
ВКУПНО	1612	12

На основа на Барање за слободен пристап до информации, од Основен суд Штип беа доставени податоци дека од 01.01.2013 до 27.06.2023 год. донесени се четири правосилни пресуди за кривични дела поврзани со корупција, и тоа сите за кривично дело „примање на поткуп“, при што осудени се четири лица од машки пол.¹¹¹ Во истиот временски период нема донесена правосилна кривична пријава против правно лице

На основа на Барање за слободен пристап до информации, од Основен суд Битола беа доставени податоци дека од 01.01.2013 до 27.06.2023 год. донесена е една правосилна пресуда против лице од машки пол за кривично дело „злоупотреба на службената положба и овластување“.¹¹² Во истиот временски период нема донесена правосилна кривична пријава против правно лице.

¹¹¹ Одговор на барање на слободен пристап на информации СПИ бр.12/23 од 27.06.2023 од Основен суд Штип.

¹¹² Одговор на барање на слободен пристап на информации СПИ бр.16/23 од 26.06.2023 од Основен суд Битола.

Од јавно достапни информации, а и од оние обезбедени согласно Законот за пристап до слободни информации, произлегува дека во судовите¹¹³ и обвинителствата нема протокол за одлучување во кој е интегрирана родовата перспектива (со цел справување со аргументи засновани на родови стереотипи и избегнување обиди за непочитување на правото на еднаквост). Основниот граѓански суд Скопје, Основниот кривичен суд Скопје, Основниот суд Битола и Уставниот суд дадоа појаснување дека иако нема протокол, се применуваат законски одредби од важечкото законодавство кои не се селективни туку обезбедуваат еднаков третман на сите странки во постапките кои се водат пред судовите. Подетален одговор за начинот на кој се применува родово-сензитивен пристап во известувањето, водењето постапки и носењето пресуди поврзани со корупција не се содржани во одговорите.

Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција

Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, од 2007 година прераснува во посебно обвинителство за постапување по предмети поврзани со организираниот криминал и корупцијата на ниво на цела територија на Република Северна Македонија. Од јавно достапни информации не може да се утврди бројот на кривични пријави поднесени до надлежни судови за кривични дела поврзани со корупција.

Министерство за внатрешни работи

МВР е надлежна институција за спроведување на законот и гонење на сторители на кривични дела во тесна соработка со обвинителствата. Има посебен Оддел за сузбивање на организиран и сериозен криминал.

На основа на Барање за слободен пристап до информации, од МВР беше доставен одговор со табеларен приказ за регистрирани кривични дела и кривично пријавени сторители во рамки на злоупотреби на службена положба и овластување со коруптивни елементи и класична корупција.¹¹⁴

¹¹³ До денот на изготвување на анализата Уставен суд на Северна Македонија, Основен граѓански суд Скопје, Основен кривичен суд Скопје, Основен суд Штип, Основен суд Битола и МВР донесоа решение по барањето за слободен пристап за информации.

¹¹⁴ Решение од Министерството за внатрешни работи за одговор на барање за слободен пристап до информации од јавен карактер Рег.бр.16.1.2-868/3 од 03.07.2023.

Коруптивни злоупотреби	Кривични дела	Сторители	Класична корупција	Кривични дела	Сторители
2013	45	106	2013	25	57
2014	60	108	2014	27	31
2015	38	119	2015	14	22
2016	43	78	2016	18	36
2017	52	148	2017	9	12
2018	135	266	2018	11	13
2019	123	251	2019	10	11
2020	70	119	2020	9	8
2021	107	198	2021	15	18
2022	86	118	2022	17	24
01.01-20.06.2023	27	55	01.01-20.06.2023	10	12
ВКУПНО	786	1.566	Вкупно	165	244

Видно е од податоците дека од 01.01.2013 до 20.06.2023 година, во МВР се регистрирани 1.810 сторители за кривични дела поврзани со корупција, но податоците не се родово поделени и не се дадени податоци дали сторител е правно и физичко лице.

Комисија за спречување и заштита од корупција

ДКСК, по сопствена иницијатива, информации од медиуми (допрен глас) или по пријави од граѓани, правни субјекти, граѓански организации, отвора и постапува по предмети со сомнежи за корупција. Во 2022 година биле оформени 583 предмети, од кои 563 по пријави од граѓани и 20 предмети по сопствена иницијатива.¹¹⁵ Најголем број, вкупно 83 предмети, се однесуваат на правосудството. Од вкупно 583 предмети, 209 пријави се отфрлени поради ненадлежност, 232 се запрени бидејќи наводите не се потврдени и 67 пријави се доставени на други органи за надлежно постапување. 12 иницијативи се поднесени до надлежните Јавни обвинителства, најмногу против лица од јавни институции, голем дел по член 353-в од КЗ за кривично дело „несовесно работење во службата“. Шест иницијативи се поведени заради утврдување

¹¹⁵ ДКСК, Годишен извештај за работата на Државната комисија за спречување на корупција за 2022, март 2023.

на одговорност на службени лица. Од јавно достапните информации и преку интервју се утврди дека, во моментот на изготвување на анализата, родовите прашања не се земаат предвид при развој на антикорупциски политики и подобрување на антикорупциска клима, податоците кои се добиваат и продицираат од институцијата, во согласност со *Законот за заштита од корупција* и *Законот за заштита од укажувачи*, не се родово поделени, а препораките до институциите не се формираат на начин да се има предвид родовата перспектива. Во моментот, во институцијата нема одговорно лице кое е задолжено за родови прашања.

Покрај тоа што е канал за примање на пријави за корупција, ДКСК работи и на развивање на капацитети. Така, од јули 2022 година, ДКСК го промовира Центарот за обука заедно со Е-платформата. Во моментот на анализата се изработуваат модули за Е-платформа, за јавната администрација но и за сите заинтересирани страни, каде се планира да бидат вградени и модули за род и корупција. Формиран е и Аналитички центар, кој во моментот нема човечки капацитети, со цел обработување на податоци, меѓу другото со намера и истите да се поделат по пол.

Пристап до правда преку укажувачи

Според годишниот извештај на ДКСК, институциите пријавиле 34 случаи од укажувачи во 2022 година и институциите од јавен и приватен сектор испратиле 236 полугодишни директно до ДКСК.¹¹⁶ Сè уште нема податоци за тоа дали и како укажувачите се заштитени од одмазднички дејства.¹¹⁷

Народен правобранител

Народниот правобранител или Омбудсманот е институција каде граѓаните можат да поднесат претставка за повредени права од страна на државни органи. Омбудсманот нема мандат да дејствува кон правни лица. Годишно има околу 3000 предмети со тенденција бројот да се зголемува. Омбудсманот нема надлежност во делот на борба против корупција, освен во два случаи: 1) ако поради коруптивно дејствие е повредено човеково право при што се формира предмет, се прибираат докази и се составува предметот на надлежен орган на постапување; и 2) како една од надлежните институции за заштита на укажувачи, во согласност со *Законот за заштита на укажувачи*. Во последниот случај се оформува класифициран предмет, се пребараат докази за утврдување дали се повредни човекови права на лицето, а делот поврзан со коруптивно дело се доставува до ДКСК.

¹¹⁶ ДКСК, Годишен извештај за работата на Државната комисија за спречување на корупција за 2022, март 2023, стр. 42-47.

¹¹⁷ European Commission. 2022. North Macedonia Report 2022, стр.27.

Ретки се случаите каде Омбудсманот има случај на корелација на повреда на човеково право и корупција. Така, имало случај каде лице пријавило случај, во согласност со Законот за заштита на укажувачи, но истиот се завел како работен спор бидејќи лицето јавно го обзнанило случајот на социјалните мрежни и не биле исполнети условите за заштита согласно Законот. Лицето имало поведено судска постапка, што отворило можност Омбудсманот да постапува преку институтот „пријател на судот“ (*amicus curiae*) со давање на мислење за повреди на човекови права, вклучително и оние во контекст на корупција, кое судот треба да го зема предвид при носење на одлуката. Во конкретниот случај, судската постапка за работен спор се завршила во корист на граѓанинот, уште пред Омбудсманот да има можност да се вклучи како „пријател на судот“.

Исто така, имало случај по пријава на граѓанин вработен во Армијата каде се увиделе елементи на корелација на работен однос и корупција. Омбудсманот утврдил дека нема повреда на права од работен однос бидејќи лицето биле прераспределено на ново работно место, според препораките од НАТО. Во однос на наводите за корупција, лицето е упатено да се обрати до МВР и обвинителство бидејќи немало докази, а Омбудсманот нема истражни ингеренции.

Кај Омбудсманот родовиот аспект е застапен на два начина, и тоа при изработка на статистички податоци разделени по пол за цели на изготвување на годишен извештај што се доставува до Собранието; и ако случајот се однесува на дискриминација. Омбудсманот има постапувано во многу случаи за дискриминација со родови елементи, но тие не се поврзани со корупција. При утврдување на дискриминација со родови елементи се дава препорака со укажувања за запирање на повреда, а при масовна појава случајот јавно се објавува и доставува до повисоки органи како Министерство, Влада и крајно до Собрание. Во случаи на дискриминација, покрај Омбудсманот, може да постапува и Комисија за заштита од дискриминација, што може да доведе и до различни мислења.¹¹⁸

Омбудсманот до сега нема дадено препораки, предлози, мислења и укажувања за начинот на отстранување на констатираните повреди, ако повредите на човековите права се направени поради коруптивни дејствија. Нема интерен акт за родови прашања бидејќи е институција која еднакво постапува за сите човекови права и кон сите граѓани. Се врши јакнење на свеста за човековите права општо, не конкретно за родова еднаквост, преку медиумски кампања на национална телевизија и портал, а воспоставена е и соработка со образовни институции и невладиниот сектор.

¹¹⁸ Омбудсманот и Комисијата за заштита од дискриминација имаат потпишано Меморандум за соработка.

Пристап до правда преку оперативни жалбени механизми во приватен сектор

Компаниите кои имаат жалбени механизми за корупција работат согласно меѓународните стандарди, се внимава механизмите да се достапни и недискриминирачки, составот на телата кои примаат жалби да биде родово-балансиран и слично, но при дизајнирање на интерните механизми компаниите се водат и од реалните ризици со кои се соочува самата компанија, односно истите ги адаптираат и воведуваат промени за да се справат со коруптивните практики со кој се соочуваат.

Зајакнување на капацитетите на државните органи, застапување и градење партнерства

Академија за судии и јавни обвинители

Академијата за судии и јавни обвинители врши прием и стручно усовршување на кандидатите за судии и јавни обвинители, спроведува почетна и континуирана обука за унапредување на стручноста на судиите и на јавните обвинители, на стручните служби во судството и во јавното обвинителство, специјализирана обука за судиите поротници и други обуки. Во обуките се опфатени прашања за род и корупција, обработена е националната и меѓународна рамка за спречување и борба против корупција и родови прашања, но родот често е испреплетен поим во повеќе закони и области (миграција, социјална заштита, здравство, злоупотреба на жените). Академијата соработува со повеќе организации. На пример, во соработка со Советот на Европа, преку ХЕЛП програмата, организирани се неколку обуки кои индиректно опфаќаат одредени елементи во борба против корупција (како курсот за процедурални гаранции во кривична постапка со обучени 40 судии) и родови елементи (на пример, преку курсот за недискриминација, обучени се 33 жени и 25 мажи судии).¹¹⁹ Посебен ХЕЛП курс на македонски јазик за борба против корупција¹²⁰ и род нема. Во соработка со ОБСЕ, Академијата развива стратегија за различностите, во однос на услови за упис и пристап до услуги што ги дава Академијата, и на персоналот, со фокус на родовите прашања и правата на лицата со попреченост.

¹¹⁹ Податоци споделени од Совет на Европа за ХЕЛП програма.

¹²⁰ [https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/new-council-of-europe-help-course-on-introduction-to-corruption-prevention-](https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/new-council-of-europe-help-course-on-introduction-to-corruption-prevention)

Адвокатска комора на Северна Македонија

Адвокатска комора на Северна Македонија, во соработка со Советот на Европа, преку ХЕЛП програмата, има спроведено неколку онлајн обуки кои индиректно опфаќаат одредени елементи во борба против корупција (како курсот за процедурални гаранции во кривична постапка со обучени 49 адвокатки и 31 адвокат, курсот за пристап на жени до правда, со обучени 63 адвокатки и 20 адвокати и курсот за бизнис и човекови права, со обучени 32 адвокатки и 31 адвокат) и родови елементи (на пример, преку курсот за недискриминација, со обучени 71 адвокатки и 70 адвокати).¹²¹

Граѓанско општество

Во Република Северна Македонија има неформална мрежа на 18 невладини организации¹²², како место за соработка и зајакнување на позицијата на граѓанското општество во борбата против корупцијата. Се случува граѓаните да се обратат на мрежата за да пријават корупција, која потоа ги препраќа граѓаните до членки на мрежата кои даваат бесплатна правна помош или пак до релевантни институции. Од разговорите со претставници од невладиниот сектор, но и од анализа на достапни документи, се утврдува дека невладиниот сектор е клучен играч во борбата против корупцијата кој презема активности да „биде подобро, а не полошо“¹²³ и е мост помеѓу државата и државните институции со капацитети да застапува.

Хелсиншкиот комитет за човекови права има изготвено документ за јавни политики, за криминализација на сексуална уцена како посебно кривично дело во КЗ со интенција да се направат и соодветни промени во *Законот за спречување на корупција*.¹²⁴ Исто така, како давател на примарна бесплатна правна помош, Хелсиншки комитет има добиено пријави за коруптивно однесување и дава правен совет за понатамошно постапување, при што податоците на лицата кои пријавуваат се разделени по пол и област на делување.

Организацијата Конект, заедно со Центарот за граѓански комуникации и со поддршка на ЕУ, во периодот од 2019 до 2021 година, спровела проект за зајакнување на интегритетот и намалување на корупцијата во државниот и приватниот бизнис-сектор, во кој биле опфатени околу 200 претставници од бизнис заедницата и биле спроведени обуки и била изработена онлајн алатка за проценка на корупција¹²⁵, меѓу другото. Проектот немал родова компонента.

¹²¹ Податоци споделени од Совет на Европа за ХЕЛП програма.

¹²² Платформа на граѓански организации за борба против корупцијата, <https://www.antikorupcija.mk/en>

¹²³ Извадок од едно од интервјуата спроведено за цели на анализата.

¹²⁴ Маркоски, А. 2022. Законско регулирање на сексуалната уцена во националното законодавство, Документ за јавни политики, Хелсиншки комитет за човекови права.

¹²⁵ Конект, Проценка на ризикот од корупција, <https://bezkorupcija.mk/category/proценка-na-rizikot-od-korupcija/>

Во рамки на Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје има Центар за добро владеење што повеќе од десет години работи на тема антикорупција преку истражувања,¹²⁶ градење капацитети (пред сè со Собранието и ДКСК), застапување и проектен менаџмент. Родовите димензии на корупцијата не се често застапени, тоа зависи од волјата на истражувачот, но годинава е усвоена Политика за родов баланс која има за цел интегрирање на родови димензии во сите истражувања во работата на Институтот.

Меѓународни организации

Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со релевантни чинители, има спроведено повеќе истражувања релевантни на темата род и корупција и тоа за родови форми на корупција¹²⁷, перцепции на родови форми на корупција¹²⁸ и сексуалната изнуда како форма на корупција во сектори високо образование и јавна администрација.¹²⁹

Програмската канцеларија на Советот на Европа во Скопје спроведува хоризонтална програма против економски криминал која е во трета фаза, со цел зајакнување на капацитетите на институциите за спречување и борба против економски криминал и подобрување на законодавната и оперативната рамка за спречување и борба против корупција.¹³⁰ Препораките во извештаите на ГРЕКО и Комитетот на експерти за евалуација на мерките против перење на пари и финансирање на тероризам – МОНИВАЛ се водилки во спроведување на активностите. Воспоставена е работна група со претставници од јавен и приватен сектор, предводена од Министерството за правда и ДКСК, која работи на измени на *Законот за заштита на укажувачи*. Во моментот, родовата перспектива не се интегрира во активностите, иако се планира развивање на активности каде би се вклучила.

¹²⁶ ИДСЦС. 2023. Антикорупција 2030: Форсајт анализа на идни и сегашни корупциски предизвици.

¹²⁷ ОБСЕ. 2020. Родови аспекти на корупција со осврт на Република Северна Македонија. Мисија на ОБСЕ во Скопје.

¹²⁸ ОБСЕ. 2022. Родот и корупцијата: истражувања за Република Северна Македонија. Мисија на ОБСЕ во Скопје.

¹²⁹ ОБСЕ. 2023. Истражувања од перцепцијата за родовите форми на корупција во Република Северна Македонија – сектори високо образование и јавна администрација. Мисија на ОБСЕ во Скопје.

¹³⁰ Совет на Европа, Акција против Економски криминал во Република Северна Македонија - Фаза III, <https://www.coe.int/en/web/corruption/projects/aec-nm-phase3>

IV

ПЕРЦЕПЦИИ ЗА РОДОТ И КОРУПЦИЈАТА

1. Перцепции во однос на корупција

Скоро сите (97,5 %) од 122 испитаници од јавноста и сите 50 испитаници од приватниот сектор сметаат дека корупцијата е сериозен проблем во државата. И кај двете групи, повеќе од половината од испитаниците кои одговориле на прашалниците (56,6 % од јавноста и 52,1 % од приватниот сектор) сметаат дека корупцијата е присутна во приватниот и во јавниот сектор.

Испитаниците од пошироката јавност искажаа различно мислење во однос на тоа колку корупцијата е препознаена во државата. Од 122 испитаници од јавноста, околу третина сметаат дека корупцијата е препознаена кај вработените, заедниците и организациите кои имаат мисија за заштита и промовирање на женските права. Отприлика толкав е процентот и на оние што сметаат дека нема препознавање кај вработените и заедниците.

Од 122 испитаници од јавноста и 50 испитаници вработени во приватниот сектор, повеќе од третина одговориле дека корупција подразбира злоупотреба на функција и јавно овластување. Околу третина од испитаниците од јавноста, односно четвртина од вработените во приватниот сектор, сметаат дека корупцијата е кривично дело, но мал е бројот на испитаници (18 % од јавноста и 6 % од вработените во приватниот сектор) кои сметаат дека корупцијата има различни форми. Наспроти тоа, скоро 60 % од испитаниците од јавноста и 64 % од испитаниците вработени во приватниот сектор сметаат дека корупцијата ги има сите горенаведени три карактеристики.

Комерцијален поткуп и мито е најчеста форма на корупција која се случува или може да се случи во јавниот и приватниот сектор, одговориле речиси 74 % од 122 испитаници од јавноста и 86 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор. Тргување со влијание е втора најзастапена форма на корупција (за 70,5 % од испитаниците од јавноста и 82 % од испитаниците вработените во приватниот сектор). За 75 % од испитаниците од пошироката јавност и 76 % од вработените во приватниот сектор, фаворизам, непотизам и клиентелизам е трета најчеста форма на корупција.

Сепак, иако во јавноста постои препознавање на корупцијата и дел од испитаниците лично или преку нивен познаник се соочиле со неа, според одговорите, мал е процентот на лицата што лично пријавиле корупција. Така, од 122 испитаници од јавноста, само 1,6 % лично поднеле и 4,1 % изјавиле дека нивен/а познаник/чка пријавиле корупција кај сегашен/поранешен работодавец; 3,3 % лично пријавиле и 2,5 % изјавиле дека нивен/а познаник/чка пријавиле корупција во приватен сектор; додека 4,1 % лично пријавиле и 3,3 % изјавиле дека нивен/а познаник/чка пријавиле корупција во јавен сектор. Повеќе од половина од 122 испитаници од јавноста (59 %) никогаш не пријавиле корупција, а 50 % од нив не познаваат некого што тоа го направил.

Соговорниците и соговорничките во интервјуата изнесоа перцепции дека корупција постои подеднакво во јавниот и приватниот сектор. Сепак, една од претпоставките беше дека корупцијата можеби повеќе постои во јавниот сектор бидејќи истиот има повеќе надлежности, а во приватниот сектор постои повеќе кај компаниите кои имаат јавни овластувања. Во сфера на работните односи полесно се препознава корупцијата, додека во останати сфери потешко и често е потребно правничко знаење за на граѓаните да им се помогне да разберат дека станува збор за корупција. За некои форми на корупција, како што е сексуална изнуда, соговорниците сметаа дека воопшто нема препознавање.

2. Перцепции во однос на родови димензии на корупција

Најголем дел од испитаниците од јавноста и од вработените во приватниот сектор сметаат дека жените и мажите подеднакво се подложни на корупција (76,8 % од 122 испитаници од пошироката јавност и 66 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор). Една четвртина (21,3 %) од 122 испитаници од јавноста и една третина (32 %) од 50 испитаници вработени во приватниот сектор сметаат дека мажите се покоруипирани од жените.

Соговорниците во интервјуата во најголем број имаа перцепции дека мажите и жените се подеднакво корумпирани, со тоа што жените се вклучени повеќе на пониски нивоа на корупција бидејќи „сите маргинализирани групи ... се приморани да завршат работа со коруптивни дејствија бидејќи имаат помала мрежа на контакти“¹³¹. Во приватниот сектор, жените најчесто држат пониски подредени позиции, а најчесто финалната одлука во однос на справувањето со корупцијата ја носат мажите кои се на раководна позиција, иако има сè повеќе жени раководителки, особено во финансиските институции. Соговорниците во интервјуата сметаа дека онаму каде жени се на раководна позиција и носат конечни одлуки, има помалку корупција.

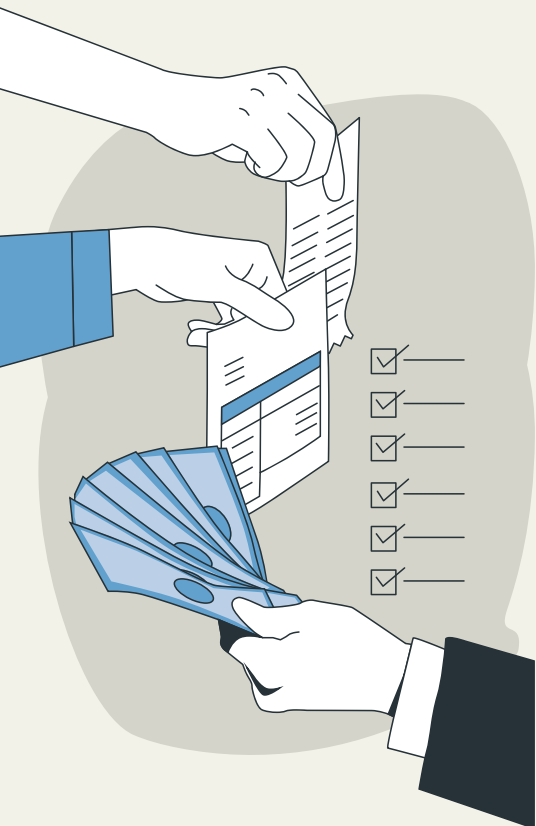
¹³¹ Извадок од едно од интервјуата спроведено за цели на анализата.

3. Перцепции за корупција во јавниот и приватниот сектор

42 % од 122 испитаници од јавноста и 46 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор сметаат дека корупцијата е присутна само во јавниот сектор.

Само 8 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор изјавиле дека во нивната компанија примиле пријава, загриженост или поплака за корупција, 52 % не примиле, а останатите одговориле дека не знаат за такво нешто. Кај оние што примиле пријава, пријавата била неистинита и малициозна, а во еден случај на компанијата е дадена информација дека за да ја добие работата треба да се исплати на рака на трето лице.

Мал број (6 %) од 50 испитаници вработени во приватниот сектор изјавиле дека компаниите имаат родово разделени податоци за прием на пријави за корупција, 44 % изјавиле дека не се води евиденција, а половина од испитаниците одговориле дека немаат информација.

Најголем дел (91 %) од 122 испитаници од јавноста и сите испитаници од приватниот сектор сметаат дека е веројатно да се појави корупција во процесите на јавни набавки и доделување концесии. 66,4 % од 122 испитаници од јавноста и 60 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор сметаат дека корупција е веројатно да се појави во јавен и приватен сектор за експлоатација на минерални сировини. 60,7 % од 122 испитаници од јавноста и 64 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор сметаат дека е веројатно да се појави корупција во процес на стекнување на земјиште.

Голем дел од испитаниците кои одговориле на прашалниците (80,3 % од 122 испитаници од јавноста и 74 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор) сметаат дека корупција е веројатно да се појави во секторот на јавно здравство, а третина (30,3 %) од испитаниците од јавноста и четвртина (24,5 %) од испитаниците од приватниот сектор дека е веројатно корупција да се јави во приватното здравство.

4. Соочување со корупција

Повеќе од третина од 122 испитаници од јавноста имаат искусено корупција кај сегашен или поранешен работодавач, и тоа лично (11,5 %) или познаваат некој кој има искусено корупција кај работодавач (21,3 %).

Повеќе од половина од 122 испитаници од јавноста имаат искусено корупција во одреден сектор, и тоа лично во приватен (9 %) и во јавен сектор (28,7 %) или познаваат некој кој има искусено корупција во приватен (13,1 %) или во јавен сектор (32 %).

На прашањето во кој контекст и во која форма испитаниците или нивни познаници или блиски лица искусиле корупција, одговорите се дадени во продолжение:

ПРИ ЈАВНИ НАБАВКИ:

- корупција за добивање тендер во јавен сектор
- местење на тендери и плаќање на лобирање
- уцена при доделување на набавка
- преиначување на услови за концесија
- давање хонорар во замена за добивање тендери/проекти

ВО ЈАВНО ЗДРАВСТВО:

- на осигуреници им се побарани дополнителни парични средства за операција
- барање мито за добивање термин за операција за кратко време
- барање мито за добивање грижа и нега на болен, која следува согласно законот
- барање мито за обичен преглед
- барање пари (добра, уметнички слики) за здравствена услуга во јавниот сектор

ВО СУДСТВО:

- намерно одолговлекување на (судски) процеси и барање услуга од судија
- во случај на отсуство на кривична одговорност од позиција на моќ од лицето се изнудуваат пари за да се спречат закани или местенки

ПОДАРОЦИ И ГОСТОПРИМСТВО:

- странка чести колега со скапи подароци и скапи посети во ресторани за одобрување кредит
- се даваат скапи подароци под изговор дека се благодарност за завршена работа која е во опис на работни обврски за што работникот прима плата
- се даваат подароци во приватен сектор за информации од конкурентска фирма
- вработени во општина бараат од странка да ги чести во кафеана за да му издадат дозвола за градба на куќа која ја чека цела година, а има поднесено целосна документација (сметката во кафаната била 12.000 денари)
- се ветуваат подароци за оценки или запишување на факултет
- давање кафе, бонбониера на шалтерски работници

МИТО СЕ БАРА:

- во катастар
- за обезбедување документи
- во полиција
- во образование (за положување испит, давање оценка)
- во општина
- мито на инспектор
- за добивање на инвалидска пензија (познаник требало да плати за да добие инвалидска пензија иако инвалидитетот му бил 90 %)

БАРАЊЕ НА ПАРИ ИЛИ УСЛУГА:

- во замена на услуга
- за дозвола за доградба
- за услуга која следува согласно закон
- во контекст на барање на сексуални услуги

Корупција преку посредник за услуга која редовно ја врши корумпираниот во редовно време.

Корупција при вработување и унапредување во јавен и во приватен сектор.

Поради притисок од губење на работно место лицето е принудено да стави потпис и печат на лабораториски резултати од систематски преглед на работници кои биле фиктивни.

Мал дел (14 %) од 122 испитаници од јавноста не знаат дали нивни познаници имаат искусено корупција, додека само 25,8 % од испитаниците од јавноста никогаш лично не искусиле корупција.

5. Родово-сензитивен механизам за пријавување корупција

Нешто помалку од половина (46,7 %) од 122 испитаници од јавноста препознаваат дека родово-сензитивен механизам за пријавување корупција подразбира:

- интегрирање на родова перспектива во осмислување, примена, следење и оценка на механизмот за да се постигне крајна цел за на мажите и жените да им се даде еднаква можност за пријавување;
- идентификување на различностите кај жените и развивање стратегија за да можат да пријават корупција;
- внимавање на доверливоста;
- давање еднаква можност на жените и мажите да учествуваат во процесите на дизајнирање на механизмот.

Мал број (околу 16 %) од 122 испитаници од јавноста не знаат што е родово-сензитивен пристап, додека останатите сметаат дека е доволно да постои барем еден од горенаведените описи.

За нешто повеќе од половина (56,6 %) од 122 испитаници од јавноста постоењето на родово-сензитивен механизам за пријавување корупција нема никакво влијание врз нивниот избор дали да пријават корупција. За околу третина од испитаниците од јавноста постоењето на родово-сензитивен механизам би имало влијание врз нивната одлука.

За околу две третини (78 %) од 122 испитаници од јавноста нема разлика дали лицето за прием на пријави е маж или жена. Околу 10 % од испитаничките од пошироката јавност кои одговориле на прашалникот, претпочитаат лицето за прием на пријави за корупција да е исто така жена.

6. Пристап до државно-воспоставени механизми за правда

Најголем дел (32,8 %) од 122 испитаници од јавноста одговориле дека ако донесат одлука да пријават корупција, би пријавиле во МВР, околу 17 % би пријавиле кај работодавачот, ако корупцијата се случила кај работодавачот, околу 14 % би пријавиле во јавното обвинителство, околу 11 % кај невладини организации, а најмал број (6,6%) би пријавиле кај народниот правобранител.

Околу 8 % од испитаниците од јавноста (122) не би пријавиле корупција во ниту еден случај и покрај постоење на заштитни механизми за пријавување. Посочени се неколку причини за непријавување на корупција, како што се:

- страв од отказ и соочување со несакани последици, како спречување на напредок на работно место;
- не се очекува резултат и утврдување на одговорност;
- тешко докажување на корупција;
- чувство на незаштитеност и реваншизам;
- недоверба во судството и воопшто правниот систем;
- затоа што лично лицето не се соочува со корупцијата.

Овие ставови кај испитаниците од јавноста се потврдуваат и со ставовите искажани од учесниците во интервјуата каде стравот, недовербата и нефункционирањето на државните институции, зависноста од институцијата каде се одвива коруптивното дејствие и реваншизмот беа истакнати како главни причини за непријавување на корупција.

Испитаниците од пошироката јавност кои одговориле на прашалникот би се охрабриле да пријават корупција при исполнување на долунаведените претпоставки:

- анонимност и дискреција и заштита на укажувачи и нивни податоци;
- доверба дека државниот систем системски функционира, фер судење и санкционирање на сторителите на корупција;
- постоење на некорумпирано судство и полиција;
- загарантирана заштита на работна позиција и приходи;
- постоење на соодветни механизми за пријавување;
- санкционирање на лица кои нема да постапуваат по пријава за корупција;

- известување за пријавата по социјални мрежи и независни медиуми;
- ако пријавата за корупција има правна разрешница со одлука без никакви притисоци кои ќе влијаат врз системот;
- ако повеќе луѓе пријавуваат;
- број на судски разрешници за корупција.

Околу две третини (68 %) од 122 испитаници од јавноста немаат слушнато за системот на заштитно пријавување, наспроти 32 % кои слушнале, додека соговорниците на интервјуата изнесоа перцепции дека системот за заштитно внатрешно пријавување не е доволно познат во јавноста и дека недостасуваат активности кај државните институции за промовирање на системот и за укажување на елементите на системот за заштитно пријавување.

На прашањето поставено до испитаниците од јавноста дали ако корупцијата се случила во јавниот или приватниот сектор во кој има систем за пријавување, меѓу другото и согласно *Законот за заштита од укажувачи*, нешто повеќе од половината (50,8 %) од 122 испитаници би пријавиле корупција во јавниот сектор, а 35 % би пријавиле корупција во приватниот сектор.

7. Пристап до оперативни жалбени механизми во приватниот сектор

Голем дел (74 %) од 50 испитаници вработени во приватниот сектор не се запознаени со *Водечките принципи за бизнис и човекови права*, *Глобалниот договор на ОН* или други стандарди кои воспоставуваат обврски на приватниот сектор да имаат оперативни жалбени механизми со вклучување на родова перспектива. Само 14 % од испитаниците вработени во приватниот сектор се запознаени со ова меко право.

Помалку од половина (42,5 %) од 122 испитаници од јавноста би пријавиле корупција кај сегашен/поранешен работодавач каде има оперативен жалбен механизам за примање пријави за корупција.

38 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор одговориле дека во нивната компанија има процедура заснована на доверба за примање, процесирање и решавање на внатрешни и надворешни пријави за корупција, додека 30 % изјавиле дека такво нешто не постои. Исто така, голем е и процентот (32 %) на вработени во приватниот сектор кои не знаат дали ваква процедура постои.

При тоа, 42 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор изјавиле дека имаат писмена процедура за примање, процесирање и решавање на поплаки и пријави за корупција, 38 % дека немаат, и останатите не знаат дали ваква постапка постои. Во 26,5 % од компаниите механизмот за пријави на корупција може да биде достапен барем на два начина (на пр., онлајн и преку прием на лице за пријави) и истиот е направен на начин сите вработени и лица ангажирани на дело, вклучувајќи млади работници/чки и жени, да имаат ефикасен пристап до системот. Според 34,7 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор, системот не ги исполнува горенаведените карактеристики, додека останатите лица одговориле дека немаат познавања за ова.

На основа на одговорите од вработените од приватниот сектор се заклучува дека голем е процентот на компании кои не даваат информации на вработените на јасен и лесно достапен јазик за тоа што е корупција, како истата да се пријави и како компанијата постапува со пријавите. Ова произлегува од одговорите на повеќе од третина од вкупно 50 вработени во компании (26 %), наспроти 48 % кои одговориле дека во компанијата во која работат има таков пристап. Останатите одговориле дека не знаат.

Исто така, голем е бројот од вработените во приватниот сектор (67,4 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор) кои не знаат дали во компанијата постои механизам за пријави на корупција, дали при осмислувањето на истиот ефикасно учествувале жени, жени поборници на женски права или невладини организации со мандат за заштита на женските права.

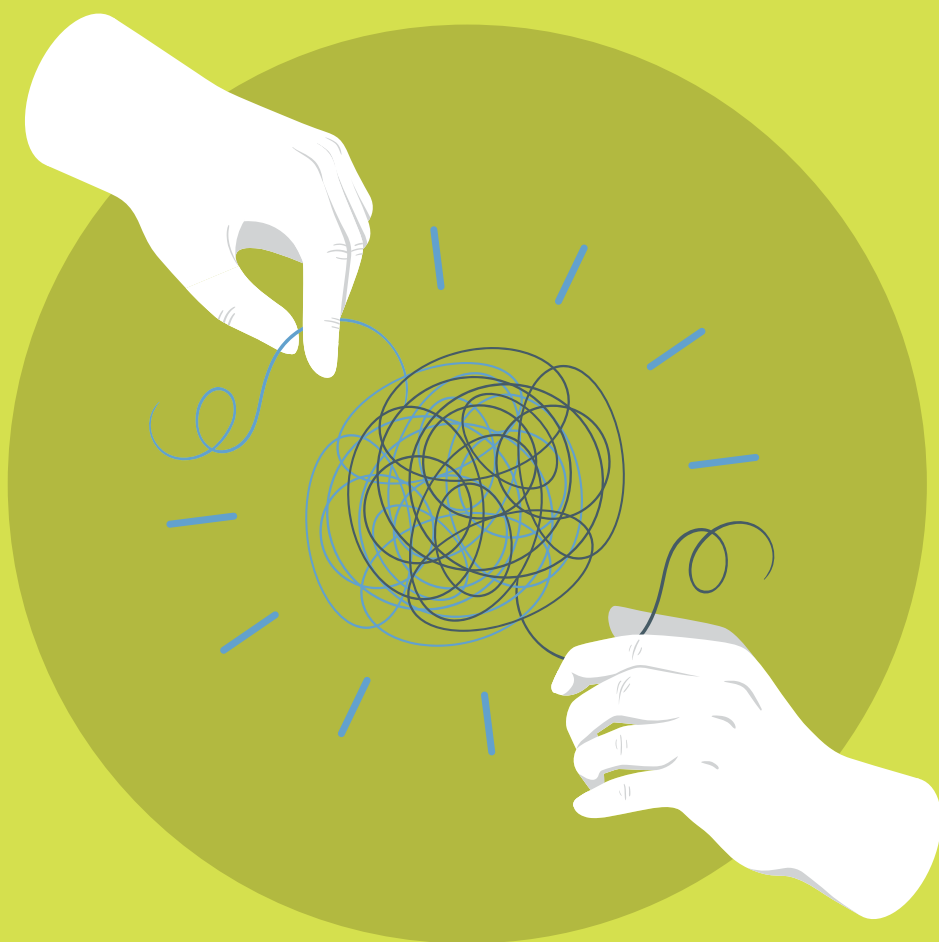
Во однос на прашањето дали вработените и лицата со привремен работен ангажман (договор на дело) може да поднесат пријава за корупција без страв од одмазда од страна на раководството или други вработени, дури 46 % од 50 испитаници вработени во приватниот сектор одговориле дека не знаат, 22 % смеат дека не можат, а 32 % одговориле потврдно.

Голем дел (72 %) од 50 испитаници вработени во приватниот сектор сметаат дека составот на телата кои ги процесираат пријавите за корупција треба да биде родово-балансиран, додека 12 % сметаат дека не треба да ја имаат оваа карактеристика, а 16 % немаат мислење околу составот на телата.

Од одговорите на вработените во приватниот сектор се заклучува дека е мал процентот на компании кои овозможуваат лицето кое поднесува пријава за корупција во компанијата да има можност да учествува во постапката и да биде известно за исходот од истата. Ова е случај со 26 % од компаниите, додека во 16 % нема таков пристап, а останатите испитаници одговориле дека не знаат.

V

ЗАКЛУЧОЦИ

Општо за постоењето на корупција и перцепциите за корупција

- Безмалку едногласно од анализата произлезе дека корупцијата е сериозен проблем во Република Северна Македонија и истиот е присутен и во приватниот и во јавниот сектор. Корупција е веројатно да се појави во процесот на доделување на јавни набавки и концесии, при експлоатација на минерални сировини и во процесите на стекнување земјиште.
- Перцепциите за корупцијата во здравството покажуваат дека таа постои повеќе во јавното здравство, а помалку во приватно здравство, иако околу третина од испитаниците од двете групи сметаат дека таа постои и во приватното здравство.
- Најголем дел од испитаниците од пошироката јавност и вработените во приватниот сектор сметаат дека мажите и жените подеднакво се подложни на корупција, а околу една четвртина од испитаниците од јавноста и речиси третина од испитаниците од приватниот сектор сметаат дека мажите се покорумпирани од жените.
- Само околу четвртина (31 од 122) од испитаниците од пошироката јавност кои одговориле на прашалникот никогаш лично не искусиле корупција.
- Од анализата произлезе дека корупцијата многу малку се пријавува иако е широко распространета. Само 2 од 122 испитаници од пошироката јавност кои одговориле на прашалникот одговориле дека лично пријавиле корупција кај сегашен/поранешен работодавец, додека 72 (59 %) никогаш не пријавиле корупција, а половината не познаваат некој кој пријавил корупција.
- Корупцијата не се пријавува поради страв од отказ и соочување со несакани последици, затоа што не се очекува да произлезе некој резултат од пријавувањето или да се утврди нечија одговорност, затоа што корупцијата тешко се докажува, како и поради недоверба во судството и правниот систем и чувство на незаштитеност и подложност на реваншизам.
- Во компаниите има значителен недостаток на родово-разделени податоци за прием на пријави за корупција, што влијае на следењето на состојбата и овозможувањето соодветни родово-сензитивни механизми.
- Постојењето на родово-сензитивен механизам за пријавување е еден од факторите кој би придонел за зголемено пријавување на корупција, додека исто така важни се гаранцијата за анонимност и дискреција, довербата во државниот систем и вербата во фер судење, заштитата на работното место и приходите и слично.
- Најчесто финалните одлуки, вклучувајќи и за справување со корупција, ги носат мажите кои се на раководни позиции во многу поголем број од жените, со што произлегува потребата од подигнување на свесноста кај мажите за родовите димензии на корупцијата и родово-сензитивните мерки за справување со корупцијата.

Пристап до правда

- Од анализата произлезе дека се мали познавањата и свесноста на јавноста за тоа што претставува родово-сензитивен механизам за пријавување корупција.
- Во Република Северна Македонија има многу малку судски предмети кои правосилно завршиле за кривични дела поврзани со корупција во кои осудени лица се правни лица. Од 01.01.2013 год. до 20.06.2023 год. има само 12 осудени правни лица (од Основен кривичен суд Скопје). Вкупно во три кривични суда (Основен кривичен суд Скопје, Основен суд Битола и Основен суд Штип) осудени се 1.617 физички лица, при што АКМИС системот не дава можност да се утврди полот на физичките лица, и да генерира податоци дали корупцијата се случила во јавен или приватен сектор.¹³² Од друга страна, во истиот период во МВР има 1.810 регистрирани лица како сторители на кривични дела, што е за 181 повеќе сторители од оние што се осудени во трите кривични судови. Ваквата разлика може да се толкува на два начина: или овој број целосно или делумно се однесува на кривично осудени сторители во други помали кривични судови од државата, што е помалку веројатно; или за овие сторители целосно или делумно кривичните пријави се отфрлени или постапката е запрена. И за податоците од МВР нема можност да се утврди полот на сторителите за физичките лица и да се увиди дали корупцијата се случила во јавен или приватен сектор.
- До Уставниот суд на Република Северна Македонија не е доставено ниту едно барање за повреда на човекови права настаната во контекст на корупција, кое може да се објасни или поради неинформираност на јавноста за можноста за поднесување на барање до овој суд, или граѓаните проценуваат дека Уставниот суд не е соодветен форум за судска заштита.
- Во судовите и обвинителствата нема протокол за одлучување во кој е интегрирана родова перспектива.
- Кај вработените во приватниот сектор и општо во јавноста постои мала свест за тоа дали кај работодавците во приватниот сектор постојат оперативни жалбени механизми за пријавување на повреда на човекови права во контекст на корупција, негова форма, дали е интегрирана родова перспектива, дали истиот е достапен на сите вработени и заедници, дали во негово дизајнирање учествувале организации за заштита на женски права и слично.
- Најголемиот дел од испитаниците од јавноста сметаат дека составот на телата кои ги процесираат пријавите за корупција треба да биде родово-балансиран.

¹³² Основен суд Штип и Основен суд Битола дадоа податоци по пол не поради АКМИС системот, но на основа на увид во предметот (вкупно 5 случаи).

Законодавна и институционална рамка

- Ниту еден закон, стратегија или друг официјален документ во Република Северна Македонија за борба и спречување на корупција нема интегрирано родова перспектива, односно препознавање на различните потреби, улоги и одговорности на жените и мажите.
- Годишните извештаи за преземени активности и постигнати резултати на министерствата не содржат информации за начинот на кои се интегрираат родови компоненти во области со висок ризик на корупција, како јавни набавки, во кои сите државни институции се вклучени.
- *Правилникот за заштитено внатрешно пријавување за институциите во јавниот сектор и Правилникот за заштитено надворешно пријавување* не воспоставуваат обврска при изготвување на полугодишни извештаи да се доставуваат родово-разделени податоци до ДКСК од страна на овластено лице за заштитено пријавување.
- *Националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025 и акцискиот план* не вклучуваат родова перспектива.
- Засегнатите страни во однос на превенција и борба против корупција се многубројни и работат, минимум, на една од овие области: креирање и спроведување на законодавна рамка за род и корупција; создавање механизми за прием на пријави за корупција; механизми за пристап до правда и гонење на сторители на кривични дела поврзани со корупција; зајакнување на капацитети на државните органи преку застапување и градење партнерства; јакнење на свеста за родовите аспекти на корупцијата.
- Невладиниот сектор е суштествен играч во спречувањето и борбата против корупцијата. Во државата постојат голем број НВО кои работат на спроведување на антикорупциски политики преку јакнење на свеста за корупција, застапување и зајакнување на капацитетите на претставниците од приватниот и јавниот сектор. Интегрирањето на родовите перспективи во нивното работење на антикорупција е во зародиш, со отвореност и желба да се работи на оваа тема.

VI

ПРЕПОРАКИ

За јакнење на свеста за родовите димензии на корупцијата и градење на капацитетите во јавниот и приватниот сектор се препорачува:

- Создавање рамка за следење и процена на примена на Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси со примена на родова анализа. Анализата може да вклучи родови индикатори, како: број на мажи и жени кои пријавиле корупција; постоење и влијание на програми за јакнење на свеста за родови аспекти на корупција; процент од буџетот на ДКСК за внесување на родова перспектива во спречување и борба со корупција.
- Изработка на Водич за спроведување на родова анализа и мерење на ефикасноста на борбата со корупција и ризиците од корупција од родова перспектива; и Водич за соработка со невладиниот сектор, при што ќе се внесе родовата перспектива во работата.
- Изработка на нови или подобрување на постоечки програми за градење на капацитетите и јакнење на свеста за родовите димензии на корупцијата за лицата кои примаат пријави на корупција со цел:
 - препознавање на поврзаноста помеѓу родот и корупцијата;
 - идентификување на пречките со кои се соочуваат лицата кои што сакаат да пријават корупција, а особено правните, јазичните и финансиските пречки;
 - развивање на меки вештини, на пример, изразување на емпатија при работа со жртви на корупција и градење на вештини како да се постапи во зависност со специфична ситуација на жртвите, нивен идентитет и потреби.
- Назначување на лице - координатор/ка за еднакви можности или лице задолжено за родови прашања во ДКСК, како и опремување на Аналитички центар со соодветен персонал¹³³ за да може да се води родово разделена статистика.
- Ресурсниот центар за родово одговорно градење на политики и буџетирање воспоставен од МТСП да креира обуки, почетни и континуирани, на тема род и корупција за претставници/чки од јавен, приватен и невладин сектор.
- Поддршка на иницијативи како регионалниот Форум на жени-лидерки воспоставен и воден од Заменик на Претседателот на Владата на Република Северна Македонија задолжен за политики за добро владеење.
- Градење капацитети на бизнис-заедницата за меко право развиено од ОН и директиви на ЕУ што се однесуваат на спроведување на должна анализа по човекови права и корупција, преку обуки и размена на искуства.

¹³³ UN OHCHR. 2017. General comment No. 24 (2017) on State obligations in the context of business activities, 23 јуни 2017.

- Приватниот сектор, во партнерство со релевантни страни, да ги едуцира на разбирлив начин вработените, лицата ангажирани на договор за дело и заедниците, за корупција, различните форми на корупција и за различното влијание и последици од корупцијата врз жените и мажите.
- Поврзување со НВО во државата кои работат за заштита на женски права или на антикорупциски програми, со цел градење на свеста за тоа што е корупција и нејзини родови димензии. Целна група би биле сите граѓани, со особен акцент на поранливите групи на жени како оние од руралните средини, жените со попреченост, самохраните мајки и др. Информации за родовите аспекти на корупцијата може да се споделат и преку кампањи насочени кон пошироката јавност.

За интегрирање на родовата перспектива во законодавната рамка, подзаконските акти, стратегии и програми, се препорачува:

- Препознавање на различните потреби, улоги и одговорности на жените и мажите во сите релевантни закони, стратегии и програми за спречување и борба против корупција.
- Измена на КЗ со воведување на изнуда на сексуални услуги како посебно кривично дело.
- Во програми за годишни планови, процедури и проценка на ризици, што се однесуваат за јавни набавки и доделување на концесии, потребно е подетално дефинирање на критериумите за доделување на договор за јавна набавка. Меѓу другото, се препорачува како критериум да се земе предвид начинот на кој самиот оператор се справува со корупција, на пример, преку доставување податоци дали и какви системи и политики има за препознавање и пријавување на корупција.¹³⁴
- Дополнување на Регистрите на ризици од корупција кои ги изготвуваат државни институции на начин што родовите прашања ќе се земат предвид при спроведување на механизми за контрола.
- Изменување на Секторска проценка на ризик по интегритетот и корупцијата (Методологија),¹³⁵ Насоки за проценка на ризикот,¹³⁶ Регистар на ризици на корупција¹³⁷ на начин што ќе се овозможи внесување на податоци поделени по пол, возраст, етничка припадност, попреченост и географска локација (урбана/рурална). Така и ДКСК ќе може да направи меѓусекторска анализа со вклучување на родова перспектива.

¹³⁴ Министерство за економија, Упатство за спроведување на јавни набавки во Министерството за економија, Бр.28-540/11 од 28.01.2021.

¹³⁵ ДКСК. 2021. Секторска проценка на ризик по интегритетот и корупцијата.

¹³⁶ ДКСК. 2020. Насоки за проценка на ризикот од институционална корупција во РС Македонија.

¹³⁷ ДКСК. 2022. Извештај за проценка на ризиците од корупција.

- Министерствата и други надлежни институции, во своите годишни извештаи за преземени активности и постигнати резултати, да даваат информации на кои начини се интегрираат родовите компоненти во областите со висок ризик на корупција.
- Надлежните органи да достават примери и статистика која е родово поделена на ГРЕКО во следниот круг на евалуација.
- Измена на *Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025* и *Акциониот план со вклучување на родова перспектива*.
- Во *Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027* и *Национален акциски план за родова еднаквост 2002-2024* да се внесат цели, очекувани резултати и индикатори во однос на борба со корупција, или родово-засновани форми на корупција.
- Да се овозможи соработка помеѓу Секторот за развој и конкурентност на мали и средни претпријатија, кое покрива и женско претприемништво, во рамки на Министерството за економија, и секторот кој спроведува јавни набавки и концесии. Анализите покажуваат дека родово паметен систем на јавни набавки помага во намалување на корупција бидејќи го прави процесот поодговорен, транспарентен и обезбедува подеднакво учество на мажи и жени.¹³⁸
- Усвојување на Национален акциски план за бизнис и човекови права, со интегрирање на антикоруптивни мерки со родова перспектива, имајќи ги предвид *Водекните принципи за бизнис и човекови права* и анализите на Работната група за бизнис и човекови права за род и корупција.
- Измена на *Правилник за заштитно внатрешно пријавување за институциите во јавниот сектор* и *Правилник за заштитено надворешно пријавување* на начин што ќе се воспостави обврска при изготвување на полугодишни извештаи овластени лица за заштитно пријавување да доставуваат родово поделени статистички податоци до ДКСК, и тоа за пол, возраст, етичка прописност и географска локација (урбана/рурална).
- Интеграција на родовата перспектива во системот на јавни набавки, меѓу другото, и преку носење на нов правилник или измена на постоечки подзаконски акти. Правилникот/измените треба да се фокусираат на:¹³⁹
 - речник: од јавниот повик треба да биде јасно дека при спроведување на договорот за јавни набавки треба да се земе предвид ситуацијата на жените и мажите;
 - дефинирање на цели на договорот: правење на проверка дали договорот се однесува на област/и каде постојат разлики помеѓу жените и мажите;

¹³⁸ OSCE. 2021. Gender and Corruption. What do we Know? A Discussion paper. Vienna.

¹³⁹ Institute for the Equality of Women and Men. 2018. *Checklist for the integration of the gender perspective and consideration of the equality of women and men in the framework of public procurement.*

- критериуми: родова перспектива е вклучена како еден од елементите на „квалитетот“ или „експертиза“;
- статистика: статистиката која се собира во рамки на системот за јавни набавки да е родово-разделена.

За интегрирање и создавање на родово-сензитивни структури за пријавување и справување со корупција се препорачува:

- Усвојување на протокол во судовите и обвинителствата за одлучување и гонење во кој ќе се интегрираат родови перспективи заради справување со аргументи засновани на родови стереотипи и да избегнување обиди за непочитување на правото на еднаквост.
- Измена на *Програмата и акцискиот план за превенција и следење на корупцијата во судството 2022 – 2025*¹⁴⁰ на начин што ќе се интегрира родова димензија во целите и индикаторите, а податоците да се поделат по пол, возраст, попреченост, етничка припадност и географска локација.
- Надградба на АКМИС системот што се користи во судството на начин што ќе се овозможи агрегирање на податоци по пол, етничка припадност, географска област, попреченост, област (на пр., корупција или ништовност на договори поради корупција), како и податоци дали случајот е поврзан со корупција во државен или јавен сектор.
- Усвојување на протоколи за родово-сензитивни начини за примање и справување со пријави на укажувачи, во кои ќе се разработат прашања на родови стереотипи, создавање на безбедни и доверливи места за примање на пријави, препознавање на бариери со кои се соочуваат одредени групи при пријавување на корупција и слично.
- Превод и адаптирање на националниот контекст на ХЕЛП курсот од Совет на Европа за спречување на корупција со интегрирање на родова перспектива.
- Компаниите во приватниот сектор да изградат оперативни жалбени механизми за прием на пријави за корупција и истите да обзнанат дека постојат кај вработените и заедниците и да објаснат како компанијата постапува со пријавите. При тоа е потребно оперативниот жалбен механизам да:
 - овозможи на вработените и лицата ангажирани на договор на дело да поднесат пријава за корупција без страв од одмазда од страна на менаџментот или други вработени;
 - овозможи заштита на доверливоста на лицето што пријавува корупција со упатства за користење на системот за прием на

¹⁴⁰ Судски совет на Република Северна Македонија, Програма и акционен план за превенција и следење на корупцијата во судството 2022 – 2025.

пријави за корупција кои јасно ќе укажат дека компанијата има нула толеранција за заплашувања и одмазда кон укажувачи;

- биде достапен барем на два начина (на пример онлајн и преку прием на лице за пријави) и да овозможи пристап за сите вработени, вклучувајќи млади работници/чки и жени, жени со попреченост, жени од рурални средини и сл.;
 - овозможи потрошувачите и надворешно-заинтересираните страни да може да пријават корупција во компанијата без закани од заплашување и одмазда;
 - составот на телата кои ќе ги процесираат пријавите за корупција да биде родово-избалансиран;
 - се овозможи учество на лицето кое пријавува корупција во постапката и негово известување за исходот на постапката;
 - да се води евиденција за пријави на корупција со родово разделени податоци;
 - при негово обмислување ефикасно да учествуваат жени, жени поборнички за женски права и невладини организации со мандат за заштита на женските права.
- Се препорачува развивање на софтверско решение, до кое ќе имаат пристап сите релевантни институции за борба против корупција, како правосудни органи, МВР, ДКСК, Омбудсман, надлежни лица за прием на пријави од корупција и др., кое ќе овозможи брзо регистрирање, распределување и постапување по случај за корупција и генерирање на родово-разделени податоци. Се препорачува и изработување на Протокол за постапување на органите, со принципи на постапување како итност, доверливост и заштита на жртвата и настојување надоместот на штета поради корупција да се досуди со пресуда во кривична постапка, а не да се упатува жртвата во граѓанска постапка.

АНЕКСИ

Анекс 1

Прашања поставени до релевантни државни органи согласно Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер

I. Уставен суд на Република Северна Македонија со барање од 19.06.2023 год.

1. Број на поднесени барања за заштита на законитоста согласно член 51 од Деловодникот на Уставниот суд а во врска со права заштитени со член 110 алинеја 3 од Уставот по период од 2003 год. до 2023 год. разделени по пол.
2. Дали некои од поднесените барања за заштита на законитоста биле поднесени поради повреда на човековите права поврзано со коруптивно однесување на физичко или правно лице?
3. Дали Уставниот суд на Република Северна Македонија има протокол за судско одлучување во кој се интегрирани родови перспективи (со цел справување со аргументи засновани на родови стереотипи и да се избегнат обиди за непочитување на правото на еднаквост)?
4. Дали, и ако одговорот е потврден, како Уставниот суд на Република Северна Македонија применува родово-сензитивен пристап во известување, водење на постапки и носење на пресуди за кривични дела поврзани со корупција?

II. Кривични судови (Основен кривичен суд Скопје, Основен суд Битола, Основен суд Штип и Основен суд Гостивар) со барања од 16.06.2022 год.

1. Број на жени и мажи правосилно осудени за кривични дела поврзани со корупција во јавен сектор од 2013 год. до 2023 год.
2. Број на жени и мажи правосилно осудени за кривични дела поврзани со корупција во приватен сектор од 2013 год. до 2023 год.
3. Број на правни лица правосилно обвинети за кривични дела поврзани со корупција од 2013 год. до 2023 год.
4. Дали судот има протокол за судско одлучување во кој се интегрирани родови перспективи (со цел справување со аргументи засновани на родови стереотипи и да се избегнат обиди за непочитување на правото на еднаквост)?
5. Дали, и ако одговорот е потврден, како судот применува родово-сензитивен пристап во известување, водење на постапки и носење на пресуди за кривични дела поврзани со корупција?

III. Граѓански судови (Основен граѓански суд Скопје, Основен суд Битола, Основен суд Штип и Основен суд Гостивар) со барања од 19.06.2022 год.

1. Број правосилно завршени граѓански постапки, по можност разделени по пол, за надомест на штета поради ништовност на договори и други правни акти што се резултат на корупција согласно Законот за спречување на корупција и судир на интереси во периодот од 2019 година до сега.
2. Дали судот има протокол за судско одлучување во кој се интегрирани родови перспективи (со цел справување со аргументи засновани на родови стереотипи и да се избегнат обиди за непочитување на правото на еднаквост)?
3. Дали, и ако одговорот е потврден, како судот применува родово-сензитивен пристап во известување, водење на постапки и носење на пресуди за поврзани со корупција?

IV. Обвинителство за организиран криминал и корупција со барање од 19.06.2023, препратено на 23.06.2023 год.

1. Број на кривични пријави поднесени против вработени во јавен сектор од 2013 год. до 2023 год. за кривични дела поврзани со корупција разделени по пол и за кое кривично дело кривичните пријави се поднесени.
2. Број на кривични пријави поднесени против правни лица и број на кривични пријави поднесени против управители во правни лица од 2013 год. до 2023 год. за кривични дела поврзани со корупција разделени по пол и појасните за кое кривично дело кривичните пријави се поднесени.
3. Дали во периодот од 2013 год. до 2023 год. биле поднесени кривични пријави против индивидуи или правни лица поради сторени кривични дела бидејќи истите превзеле дејствија на заплашување, закани, нападнале по живот или тело или имот на лица кои пријавиле кривично дело/а поврзани со корупција? Доколку да, колку и разделени по пол.
4. Дали, и ако одговорот е потврден, како Обвинителството применува родово-сензитивен пристап во истрага и гонење на кривични дела поврзани со корупција?

V. Министерството за внатрешни работи, со барање од 22.06.2023 год.

1. Број на кривични пријави поднесени до надлежни обвинителства против вработени во јавен сектор од 2013 год. до 2023 год. за кривични дела поврзани со корупција разделени по пол и за кое кривично дело кривичните пријави се поднесени.
2. Број на кривични пријави поднесени до надлежни обвинителства против правни лица и број на кривични пријави поднесени против управители во правни лица од 2013 год. до 2023 год. за кривични дела поврзани со корупција разделени по пол и појаснете за кое кривично дело кривичните пријави се поднесени.
3. Дали во периодот од 2013 год. до 2023 год. биле поднесени кривични пријави до надлежни обвинителства против индивидуи или правни лица поради сторени кривични дела бидејќи истите превзеле дејствија на заплашување, закани, нападнале по живот или тело или имот на лица кои пријавиле кривично дело/а поврзани со корупција? Доколку да, колку и разделени по пол.
4. Дали, и ако одговорот е потврден, како Министерство за внатрешни работи применува родово-сензитивен пристап во истрага и гонење на кривични дела поврзани со корупција?

Анекс 2

Прашалник за пошироката јавност

1. Пол

- Женски
- Машки
- Друго

2. Националност

- Македонец/ка
- Албанец/ка
- Србин/ка
- Турчин/ка
- Влав/инка
- Бошњак
- Останати

3. Образование

- Ниско
- Средно
- Високо

4. Работен статус

- Вработен/а во јавен сектор
- Вработен/а во приватен сектор
- Невработен/а
- Домаќин/ка
- Студент/ка
- Сопственик/чка на бизнис
- Земјоделец/ка
- Хонорарец/ка
- Пензионер/ка
- Друго

5. Возраст

- 18-24
- 25-34
- 35-44
- 45-54
- 55-64
- Над 64

6. Место на живеење

- Урбано
- Рурално

7. Според Ваше мислење, корупцијата (можни се повеќе опции):

- е кривично дело
- има различни форми
- подразбира злоупотреба на функција, јавното овластување, службена должност или положба за остварување на корист, директно или преку посредник, за себе или за друг
- сè погоре
- не знам
- Друго:

8. Според Ваше мислење, во Северна Македонија, корупцијата е:

- сериозен проблем
- мал проблем
- не е проблем

9. Според Ваше мислење, кој е поподложен на корупција?

- Мажите
- Жените
- Подеднакво и мажите и жените
- Не знам

10. Според Ваше мислење, корупцијата се случува или може повеќе да се случи во:

- јавниот сектор
- приватниот сектор
- во јавниот и во приватниот сектор
- не знам

11. Според Ваше мислење, во кој контекст е поверојатно корупцијата да се појави, во јавниот или приватниот сектор, или во двата сектори? Ве молиме, обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење (можни се повеќе одговори)

- При јавни набавки и доделување концесии.
- При стекнување на сопственост.
- Во јавно здравство.
- Во приватно здравство.
- Во секторот на експлоатација на природните ресурси.
- Не знам
- Друго:

12. Според Ваше мислење, во кои форми корупцијата се случува или е поверојатно дека може да се случи во приватниот или јавниот сектор, или во двата сектори? Ве молиме обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење.

- Комерцијален поткуп и мито: Ова се случува кога се дава плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на вработените во друга компанија/орган за да обезбедат предност. Примери: плаќање на персоналот за набавки за да ја промени нивната одлука во корист на компанијата што плаќа; или давање скап подарок на менаџер на банка за да обезбеди заем и разни форми на мито.
- Тргување со влијание: Ова се случува кога вработен во приватен сектор дава плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на јавен службеник, очекувајќи за возврат да добие несоодветна предност од јавниот орган. Пример е кога лица од приватен сектор даваат политички донации со намера да влијаат врз политичките одлуки, политики или закони.
- Проневера: Ова се случува кога вработените присвојуваат нешто вредно што им било доверено поради нивната позиција.
- Фаворитизам, непотизам, клиентелизам: Овие форми на корупција се јавуваат кога на едно лице или група на лица им се дава нефер повластен третман на сметка на други.
- Изнудување и барање: Ова се случува кога вработен бара исплата, несоодветна предност, скапи подароци или сексуални услуги во замена за извршување специфични деловни задачи или донесување одредени одлуки.
- Подароци и гостопримство: Прекумерните подароци и гостопримство им се даваат на вработените за да влијаат врз деловните одлуки или задачи. Овој вид подарок може да биде патување, луксузни предмети или билети за спортски настани.
- Надоместоци и провизии: На агентите и посредниците им се плаќаат надоместоци и провизии над она што се смета за индустриски стандард, со цел да се променат деловните одлуки или задачи. Карактеризирањето на плаќањето како такса или провизија може да биде начин да се прикрие плаќањето поткуп.
- Договор: Ова се случува кога, на пример, вработен во синдикатот и член на менаџерскиот тим на компанијата разменуваат услуги што резултираат со непрецизно застапување на интересите на вработените .
- Тргување со информации: Ова се случува кога вработен нуди или прима поткуп во замена за доверливи информации, каде што митото може да има повеќе различни форми. Кога доверливите информации се основа за тргување со акции, обврзници или други хартии од вредност на компанијата, тоа се нарекува „тргување од внатре“.
- Не знам.

13. Дали Вие лично сте искусиле или ваш познаник/блиско лице било каква форма на корупција со сегашен/поранешен работодавец или општо во јавниот или приватниот сектор? Ве молиме обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење.

- o Да, јас лично сум искусил/ла форма на корупција кај сегашен/поранешен работодавец.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно близок/ска личност има искусено форма на корупција кај сегашен/поранешен работодавец.
- o Да, јас лично сум искусил/ла форма на корупција во приватен сектор.
- o Да, јас лично сум искусил/ла форма на корупција во јавен сектор.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно близок/ска личност има искусено форма на корупција во приватен сектор.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно близок/ска личност има искусено форма на корупција во јавен сектор.
- o Не, јас никогаш не сум искусил/а корупција.
- o Не сум запознаен/а дали некој друг (познаник, близок) има искусено корупција.
- o Не знам.

14. Ако одговорот на претходното прашање е потврден, Ве молиме појаснете во кој контекст и во која форма Вие или ваш познаник/блиско лице искусил корупција:

15. Дали Вие сте пријавиле корупција, или познавате лице кое пријавило корупција, а која се случила кај сегашен/поранешен работодавец, или општо во јавниот или приватниот сектор? Ве молиме обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење.

- o Да, јас имам пријавено корупција која сум ја искусил/а кај сегашен/поранешен работодавец.
- o Да, јас имам пријавено корупција која сум ја искусил/а во приватен сектор.
- o Да, јас имам пријавено корупција која сум ја искусил/а во јавен сектор.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно познаник/чка има пријавено корупција која ја искусил/а кај сегашен/поранешен работодавец.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно познаник/чка има пријавено корупција која ја искусил/а во приватен сектор.
- o Да, мој/а познаник/чка, односно познаник/чка има пријавено корупција која ја искусил/а во јавен сектор.
- o Не, јас никогаш не сум пријавил/а корупција.
- o Не познавам некој што пријавил корупција.
- o Не знам.
- o Друго:

16. Ако донесете одлука да пријавите корупција, каде прво би ја пријавиле?

- Во Министерство за внатрешни работи.
- Ќе поведем судска постапка.
- Во Јавно обвинителство.
- Кај невладини организации.
- Кај Народен правобранител.
- Кај работодавецот (ако корупцијата се случила на работно место).
- Друго:

17. Ако корупцијата се случила кај ваш сегашен/поранешен работодавец, или општо во јавниот или приватниот сектор, каде има систем за примање на пријави (оперативен жалбен механизам во приватен сектор) дали би ја пријавиле корупцијата? Ве молиме обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење.

- Да, би пријавил/а корупција кај поранешен/сегашен работодавец ако има оперативен жалбен механизам.
- Да, би пријавил/а корупција во јавен сектор ако има систем за примање на пријави, меѓу другото и согласно Законот за заштита на укажувачи.
- Да, би пријавила корупција во приватен сектор ако има систем за примање на пријави, меѓу другото и согласно Законот за заштита на укажувачи.
- Не би пријавил/а корупција.
- Не знам.

18. Во зависност од одговорот на претходното прашање, зошто не би пријавиле корупција кај вашиот сегашен/поранешен работодавец, или општо во приватниот или јавниот сектор?

19. Што би Ве охрабрило да пријавите корупција кај вашиот сегашен/поранешен работодавец, или општо во приватниот или јавниот сектор?

20. Дали сте слушнале за заштитено пријавување на корупција?

- Да
- Не

21. Ако сте жена, дали претпочитате лицето за прием на пријави за корупција да е жена?

- Да
- Не
- Нема никаква разлика дали лицето за прием на пријави за корупција е маж или жена.

22. Според ваше мислење дали корупцијата е доволно препознаена од:

	Да	Не	Не знам
Вработените			
Заедниците			
Организации кои имаат за мисија заштита и промовирање на женски права			

23. Според Вас, родово-сензитивен механизам за пријавување на корупција

- ги интегрира родовите перспективи во осмислувањето, примената, следењето и оценката на механизмот за да се постигне крајна цел да на мажите и жените им се даде еднаква можност за пријавување.
- внимава на доверливоста.
- ги идентификува различностите кај жените и развива стратегија за да можат секоја од нив да пријави корупција.
- им се дава еднаква можност на мажите и жените да учествуваат во процесот на дизајнирање на механизмот .
- Сè ова погоре.
- Не знам

24. Дали би биле поохрабени да пријавите корупција ако кај вашиот сегашен/поранешен работодавец или општо во јавниот и приватниот сектор се воспоставени родово-сензитивни механизми за пријавување на корупција?

- Да
- Не
- Нема никакво влијание врз мојот избор да пријавам корупција постоењето на родово-сензитивни механизми за пријавување на корупција.
- Не знам.

Анекс 3

Прашалник за приватен сектор

1. Пол

- Женски
- Машки
- Друго

2. Националност

- Македонец/ка
- Албанец/ка
- Србин/ка
- Турчин/ка
- Влав/инка
- Бошњак
- Останати

3. Образование

- Основно
- Средно
- Високо

4. Во која бизнис функција работите?

- Стратегија
- Финансии
- Продажба и маркетинг
- Истражување и развој
- Информатичка технологија
- Односи со потрошувачи
- Човечки ресурси
- Дизајн
- Друго

5. Во кој сектор е компанијата каде што работите?

- Минерални сировини
- Градежништво
- Транспорт и складирање
- Информации и комуникации
- Рударство
- Преработувачка индустрија
- Снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација
- Управување со отпад
- Финансиски дејности и дејности на осигурување
- Стручни, научни и технички дејности
- Образование
- Дејности на здравствена и социјална заштита
- Уметност, забава и рекреација
- Други услужни дејности
- Друго

6. Колкав е бројот на вработени во вашата компанија?

- 1-10
- 11-20
- 21-50
- 51-100
- 101-500
- 501+

7. Во каков вид на компанија работите?

- Домашна
- Подружница на домашна компанија
- Меѓународна
- Друго

8. Според Ваше мислење, корупцијата... (можни се повеќе опции):

- е кривично дело
- има различни форми
- подразбира злоупотреба на функција, јавното овластување, службена должност или положба за остварување на корист, директно или преку посредник, за себе или за друг.
- Сè погоре.
- Не знам.

9. Според Ваше мислење, во Северна Македонија, корупцијата е:

- сериозен проблем
- мал проблем
- не е проблем
- Не знам.

10. Според Ваше мислење, кој е поподложен на корупција?

- Мажите
- Жените
- Подеднакво и мажите и жените
- Не знам

11. Според Ваше мислење, корупцијата се случува или може повеќе да се случи во:

- јавниот сектор
- приватниот сектор
- во јавниот и во приватниот сектор
- не знам

12. Според Ваше мислење, во кој контекст е поверојатно корупцијата да се појави, во јавниот или приватниот сектор, или во двата сектори? Ве молиме, обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење (можни се повеќе одговори)

- При јавни набавки и доделување концесии.
- При стекнување на сопственост.
- Во јавно здравство.
- Во приватно здравство.
- Во секторот на експлоатација на природните ресурси.
- Не знам
- Друго:

13. Според Ваше мислење, во кои форми корупцијата се случува или е поверојатно дека може да се случи во приватниот или јавниот сектор, или во двата сектори? Ве молиме обележете ги сите опции што го отсликуваат Вашето мислење.

- Комерцијален поткуп и мито: Ова се случува кога се дава плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на вработените во друга компанија/орган за да обезбедат предност. Примери: плаќање на персоналот за набавки за да ја промени нивната одлука во корист на компанијата што плаќа; или давање скап подарок на менаџер на банка за да обезбеди заем и разни форми на мито.
- Тргување со влијание: Ова се случува кога вработен во приватен сектор дава плаќања, несоодветна предност или скапи подароци на јавен службеник, очекувајќи за возврат да добие несоодветна предност од јавниот орган. Пример е кога лица од приватен сектор даваат политички донации со намера да влијаат врз политичките одлуки, политики или закони.
- Проневера: Ова се случува кога вработените присвојуваат нешто вредно што им било доверено поради нивната позиција.
- Фаворитизам, непотизам, клиентелизам: Овие форми на корупција се јавуваат кога на едно лице или група на лица им се дава нефер повластен третман на сметка на други.

- Изнудување и барање: Ова се случува кога вработен бара исплата, несоодветна предност, скапи подароци или сексуални услуги во замена за извршување специфични деловни задачи или донесување одредени одлуки.
- Подароци и гостопримство: Прекумерните подароци и гостопримство им се даваат на вработените за да влијаат врз деловните одлуки или задачи. Овој вид подарок може да биде патување, луксузни предмети или билети за спортски настани.
- Надоместоци и провизии: На агентите и посредниците им се плаќаат надоместоци и провизии над она што се смета за индустриски стандард, со цел да се променат деловните одлуки или задачи. Карактеризирањето на плаќањето како такса или провизија може да биде начин да се прикрие плаќањето поткуп.
- Договор: Ова се случува кога, на пример, вработен во синдикатот и член на менаџерскиот тим на компанијата разменуваат услуги што резултираат со непрецизно застапување на интересите на вработените.
- Тргување со информации: Ова се случува кога вработен нуди или прима поткуп во замена за доверливи информации, каде што митото може да има повеќе различни форми. Кога доверливите информации се основа за тргување со акции, обврзници или други хартии од вредност на компанијата, тоа се нарекува „тргување од внатре“.
- Не знам.

14. Дали во вашата компанија има процедура заснована на доверба за примање, процесирање и решавање на внатрешни и надворешни пријави за корупција?

- Да
- Не
- Не знам

15. Дали во вашата компанија има писмена процедура за примање, процесирање и решавање на поплаки и пријави за корупција?

- Да
- Не
- Не знам

16. Дали вашата компанија дава информации на вработените, на јасен и лесно достапен јазик, за тоа што е корупција, како да се пријави истата и како компанијата постапува со пријавите?

- Да
- Не
- Не знам

17. Дали можат вработените и лицата ангажирани на основа на договор на дело да поднесат пријава за корупција без страв од одмазда од страна на менаџментот или други вработени?

- Да
- Не
- Не знам

18. Доколку во вашата компанија постои механизам за пријави на корупција, дали истиот овозможува заштита на доверливоста на лицето што пријавува, вклучувајќи и жените, и упатствата за користење на системот за пријави јасно укажуваат дека не се толерира заплашување или одмазда поради поднесување на пријави?

- Да
- Не
- Не знам

19. Доколку во вашата компанија постои механизам за пријави на корупција, дали истиот може да биде достапен барем на два начина (пр. онлајн и преку прием на лице за пријави) и истиот е направен на начин да сите вработени и лица ангажирани на дело, вклучувајќи млади работници/чки и жени, имаат ефикасен пристап до системот?

- Да
- Не
- Не знам

20. Дали потрошувачите и надворешни заинтересирани страни може да поднесат пријави за корупција во компанијата без закани од заплашување и одмазда?

- Да
- Не
- Не знам

21. Според Ваше мислење, дали составот на телата кои ги процесираат пријавите за корупција треба да бидат родово-избалансирани?

- Да
- Не
- Не знам

22. Доколку во вашата компанија постои механизам за пријави на корупција, дали лицето кое поднесува пријава за корупција во компанијата има можност да учествува во постапката и е известен за исходот од истата?

- Да
- Не
- Не знам

23. Дали во вашата компанија сте примиле пријава, поплака или загриженост за корупција?

- Да
- Не
- Не знам

24. Ако одговорот на претходното прашање е потврден, Ве молам објаснете поради што, во кој контекст и од кого (појаснување: не се бара податоци за да се идентификува лицето, туку да се добијат информации дали лицето било вработено или ангажирано во компанија и неговиот/нејзиниот пол).

25. Дали во компанијата се води евиденција за пријави за корупција и, ако одговорот е потврден, дали податоците се родово разделени:

- Да, се води евиденција и податоците се родово разделени.
- Да, се води евиденција и податоците не се родово разделени.
- Не се води евиденција.
- Не знам.

26. Доколку во вашата компанија постои механизам за пријави на корупција, дали при обмислувањето на истиот ефикасно учествувале жени, жени поборници на женски права или невладини организации со мандат за заштита на женските права?

- Да
- Не
- Не знам

27. Дали, и ако одговорот е потврден, како во вашата компанија се земаат предвид различните форми на дискриминација, социјални и културни бариери, вклучувајќи ги родовите стереотипи со кои се соочуваат жените кои што бараат ефикасни правни лекови против корупција?

28. Дали сте запознаени со Водечките принципи на Обединети нации за бизнис и човекови права, Глобалниот договор на ОН, или други стандарди кои воспоставуваат обврски на приватниот сектор да имаат оперативни жалбени механизми со вклучување на родово перспектива?

- Да
- Не
- Не знам

Референци

Меѓународни

- Agerberg, M. 2014. Perspectives on Gender and Corruption. Gender differences in regard to corruption in Europe from an individual and institutional perspective. University of Gothenburg. Достапно на: https://www.gu.se/sites/default/files/2020-05/Qo3GWP_2014_14_Agerberg.pdf
- Boehm, F. 2015. Are men and women equally corrupt?. U4 Brief. Достапно на: <https://www.cmi.no/publications/5851-are-men-and-women-equally-corrupt>
- Breen, M., Gillanders, R., McNulty, G. & Suzuki, A. 2016. Gender and Corruption in Business, *The Journal of Development Studies*, DOI: 10.1080/00220388.2016.1234036
- Center for the Study of Democracy. 2022. Public Procurement Integrity in Southeast Europe, Mechanisms, Red Flags, and State-Owned Enterprises in the Energy Sector. Достапно на: https://rai-see.org/php_sets/uploads/2022/07/R2G4P-Report-public_procurement_integrity-SEE.pdf
- Council of Europe. 1999. Civil Law Convention on Corruption (ETS No. 174), 4.XI.1999. Достапно на: <https://rm.coe.int/1680073f6>
- Council of Europe. 2000. Recommendation No. R (2000) 10 of the Committee of Ministers to Member states on codes of conduct for public officials. Достапно на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806c1ec>
- Council of Europe. 2003. Additional Protocol to the Criminal Law Convention on Corruption, Strasbourg, 15.V.2003. Достапно на: <https://rm.coe.int/168008370e>
- Council of Europe. 2019. GRECO. Fifth Evaluation Round. Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies. 27 June 2019. Достапно на: <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/168095378c>
- Danish Institute for Human Rights. 2019. Human rights indicators for business, 10 септември 2019. Достапно на: <https://www.humanrights.dk/tools/human-rights-indicators-business>
- Ethical Trading Initiative. 2019. Access to Remedy: Practical Guidance for Companies. Достапно на: https://www.ethicaltrade.org/sites/default/files/shared_resources/Access%20to%20remedy_o.pdf
- European Institute for Gender Equality. Toolkit on Promoting Gender-responsive Public Procurement. https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/grpp?language_content_entity=en
- European Committee on Crime Problems (CDPC). A Gender Perspective on the Counterfeiting/ Falsification of Medical Products and Similar Crimes. Concept Note. CDPC (2017) 19. 1 септември 2019. Достапно на: <https://rm.coe.int/cdpc-2017-19-e-concept-note-gender-medicrime/16807434b8>
- European Commission. 2022. North Macedonia Report 2022. Достапно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en
- GRECO. 2017. Fifth Evaluation Round. Questionnaire: Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies, Strasbourg, 11.12.2017. Достапно на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168070cfd>
- Institute for the Equality of Women and Men. 2018. Checklist for the integration of the gender perspective and consideration of the equality of women and men in the framework of public procurement, Brussels. Достапно на: https://igym-iefn.belgium.be/sites/default/files/n4_-_checklist_integration_gender_perspective_and_consideration_of_equality.pdf
- OSCE. 2021. Gender and Corruption. What do we Know? A Discussion paper. Vienna. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/6/507569.pdf>
- Oxfam International. 2017. Position Paper on Gender Justice and the Extractive Industries. Достапно на: https://s3.amazonaws.com/oxfam-us/www/static/media/files/EI_and_GJ_position_paper_v.15_FINAL_03202017_green_Kenny.pdf
- Regional-Anti Corruption Initiative, 2021. Gap Analysis of Whistleblower Protection Laws in the Western Balkans and Moldova. Достапно на: https://rai-see.org/php_sets/uploads/2021/10/RAI-GAP-Analysis-English.pdf
- Sekalala, S., Masud, H. & Bosco, R.T. 2020. Human rights mechanisms for anti-corruption, transparency and accountability: enabling the right to health, Global Health Action, 13, <https://doi.org/10.1080/16549716.2019.1699343>
- Sida. 2015. Gender and Corruption. Brief. March 2015. Достапно на: <https://www.sida.se/en/publications/gender-and-corruption>

Transparency International. 2016. Gender and Corruption. Topic Guide. Достапно на: https://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/Topic_guide_gender_corruption_Final_2016.pdf

Transparency International. 2020. Breaking the Silence around Sextortion. The links between power, sex and corruption. Достапно на: <https://www.transparency.org/en/publications/breaking-the-silence-around-sextortion>

Transparency International. 2021. Finding a Voice, Seeking Justice. The barriers women face to reporting corruption in the European Union, Position Paper. Достапно на: <https://www.transparency.org/en/publications/finding-voice-seeking-justice-barriers-women-face-reporting-corruption-european-union>

U4 Anti-Corruption Resource Centre. Gender and anti-corruption programming. Достапно на: <https://www.u4.no/topics/gender/basics>

UN. 2011. Report of the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, Gabriela Knaul. A/HRC/17/30. 29 април 2011. Достапно на: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A-HRC-17-30.pdf>

UN. 2015. Review of the implementation of the United Nations Convention against Corruption, CAC/COSP/IRG/I/3/1/Add.21, 24 април 2015. Достапно на: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/ExecutiveSummaries/V1502792e.pdf>

UN. 2017. Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. A/72/137, 14 јули 2017. Достапно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNODOC/GEN/N17/214/96/PDF/N1721496.pdf?OpenElement>

UN. 2019. Gender dimensions of the Guiding Principles on Business and Human Rights, Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. A/HRC/41/43, 23 мај 2019. Достапно на: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F41%2F43&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

UN. 2020. Connecting the business and human rights and the anti-corruption agendas. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. A/HRC/44/43, 17 јуни 2020. Достапно на: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F44%2F43&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

UNDP. 2010. Corruption, Accountability and Gender: Understanding the Connections. UNDP. Достапно на: <https://www.undp.org/publications/corruption-accountability-and-gender-understanding-connection-o>

UNDP. 2012. Seeing Beyond the State: Grassroots Women's Perspectives on Corruption and Anti-Corruption. New York. Достапно на: <https://www.undp.org/publications/seeing-beyond-state-grassroots-womens-perspectives-corruption-and-anti-corruption>

UNDP and UNIFEM. 2010. Corruption, Accountability and Gender: Understanding the Connections. Primers in Gender and Democratic Governance. New York. Достапно на: <https://www.undp.org/publications/corruption-accountability-and-gender-understanding-connection-o>

UNODC. n.a. Knowledge tools for academics and professionals UNODC Module Series on Anti-Corruption. Module 4: Public Sector Corruption, Module 5: Private Sector Corruption and Module 8: Gender and Corruption. Vienna. Достапно на: <https://grace.unodc.org/grace/en/academia/module-series-on-anti-corruption.html>

UNODC. 2020. The Time is Now: Addressing the Gender Dimensions of Corruption. Vienna. Достапно на: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2020/THE_TIME_IS_NOW_2020_12_08.pdf

UNODC. 2020. Mainstreaming Gender in Corruption Projects/Programs. Briefing Note for UNODC Staff Vienna. Достапно на: https://www.unodc.org/documents/Gender/20-05712_Corruption_Brief_ebook_cb.pdf

UNODC. 2021. Speak Up for Health! Guidelines to Enable Whistle-Blower Protection in the Health-Care Sector, United Nations, Vienna. Достапно на: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2021/Speak_up_for_Health_-_Guidelines_to_Enable_Whistle-Blower_Protection_in_the_Health-Care_Sector_EN.pdf

UN OHCHR. 2017. General comment No. 24 (2017) on State obligations in the context of business activities, 23 јуни 2017. Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2017-state-obligations-context>

UN OHCHR. 2019. Report on gender lens to the Guiding Principles on Business and Human Rights, A/HRC/41/43: 24 мај 2019. Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4143-report-gender-lens-guiding-principles-business-and-human-rights>

UN OHCHR. 2020. Report on connecting the business and human rights and the anticorruption agendas, A/HRC/44/43, 18 јуни 2020. Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4443-report-connecting-business-and-human-rights-and-anticorruption#:~:text=The%20Working%20Group%27s%20report%20to%20the%2044th%20session,the%20business%20and%20human%20rights%20and%20anti-corruption%20agendas>

Национални

- Влада на Република Северна Македонија, Информација за спроведување на Стратегијата за развој на женското претприемништво во Република Северна Македонија 2019-2023.
- Влада на Република Северна Македонија, Стратегија за родова еднаквост 2022-2027. Достапно на: <https://bit.ly/3OxvkFZ>
- ГРЕКО. 2019. Петти круг на оценка. Спречување на корупција и промовирање на интегритет во централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот. Извештај: Северна Македонија, 22.3.2019. Достапно на: <https://rm.coe.int/-/168095378e>
- ГРЕКО. 2021. Петти круг на оценка. Спречување на корупција и промовирање на интегритет во централната власт (највисоките извршни функции) и органите за спроведување на законот. Извештај за усогласеност: Северна Македонија, 25.5.2021. Достапно на: <https://rm.coe.int/-y/1680a2278d>
- Државна комисија за спречување на корупцијата. 2020. Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021-2025, декември 2020. Достапно на: <https://bit.ly/3RbV8cg>
- Државна комисија за спречување на корупцијата. 2020. Насоки за проценка на ризикот од институционална корупција во РС Македонија. Достапно на: <https://dskk.mk/wp-content/uploads/2022/07/Vodica-za-procenka-na-rizici-od-korupcija.pdf>
- Државна комисија за спречување на корупцијата. 2021. Секторска проценка на ризик по интегритетот и корупцијата, Методологија. Достапно на: <https://dskk.mk/wp-content/uploads/2022/09/ProTRACCO-SICRA-Methodology-Final-MKD.pdf>
- Државна комисија за спречување на корупцијата. 2022. Извештај за проценка на ризиците од корупција. Достапно на: <https://dskk.mk/wp-content/uploads/2022/07/1%Do%Ao%Do%B5%Do%B3%Do%B8%D1%81%D1%82%Do%Bo%D1%80-%Do%BD%Do%Bo-%D1%80%Do%B8%Do%B7%Do%B8%D1%86%Do%B8-2022.pdf>
- Државна комисија за спречување на корупцијата. 2023. Годишен извештај за спроведување на националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси за период 01.01.2022 г. До 31.12.2022 г. Достапно на: <https://bit.ly/3rMRawc>
- Институт за човекови права. 2022. Анализа на националните документи релевантни во борбата против корупцијата. Достапно на: <https://bit.ly/44NSeOX>
- Институт за демократија „Социетас цивилс“ – Скопје (ИДССС). 2023. Антикорупција 2030: Форсајт анализа на идни и сегашни корупциски предизвици. Достапно на: <https://bit.ly/3PuK2xR>
- Конект. 2019. Систем за спречување на корупцијата, Прирачник за компаниите. Достапно на: <http://konekt.org.mk/wp-content/uploads/2020/03/Priracnik-MAK.pdf>
- Конект. 2019. Водечки принципи за бизнис и човекови права – Имплементирање на рамката на Обединетите нации за „заштита, почитување и правни лекови“. Достапно на: https://www.ssm.org.mk/sites/default/files/files/dokumenti/2019/10/brosura_biznis_i_covekovi_prava.pdf
- Конект. 2021. Студии на случај- насоки за превенција и заштита од корупција. Достапно на: <https://bezkorupcija.mk/wp-content/uploads/2021/02/Studii-na-slu%C4%8Daj-nasoki-za-prevencija-i-za%C5%A1tita-od-korupcija.pdf>
- Маркоски, А. 2022. Законско регулирање на сексуалната уцена во националното законодавство. Хелсиншки комитет за човекови права. Достапно на: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2022/09/dokument-za-javni-politiki_mk-1.pdf
- Министерство за внатрешни работи. 2023. Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за мажите и жените. 29.03.2023. Достапно на: <https://mvr.gov.mk/page/rodova-ednakvost>
- Министерство за економија. 2021. Упатство за спроведување на постапките за јавни набавки, бр. 28-540/11 од 28.01.2021. Достапно на: <https://bit.ly/45Xj80l>
- Министерство за економија. 2022. Годишен план за проценка на ризици и борба од корупција во Министерството за економија за 2022 година. Достапно на: <https://www.economy.gov.mk/content/2ME%20Godisen%20plan%20za%20procena%20na%20rizici%20od%20korupcija%202022-MK-AL.pdf>
- Министерство за економија. 2022. Регистар на ризици од корупција во Министерството за економија, јули 2022. Достапно на: <https://bit.ly/3jsj6M4r>
- Министерство за правда. 2016. Правилник за заштитено внатрешно пријавување во институциите во јавниот сектор, Службен весник на РМ, бр. 46 од 8.03.2016 г. Достапно на: <https://bit.ly/3r8nycH>
- Министерство за труд и социјална политика. 2022. Национална стратегија за родова еднаквост 2022-2027. Достапно на: <https://bit.ly/3OxvkFZ>
- Министерство за труд и социјална политика. 2022. Национален акциски план за родова еднаквост 2022-2024. Достапно на: <https://bit.ly/3O9UbOG>
- Министерство за финансии. 2023. Годишен извештај на органите на државната управа за напредокот на состојбата на еднаквите можности за мажите и жените. 04.04.2023. Достапно на: <https://bit.ly/45ocb4T>

Министерство за финансии. 2022. Годишен план за проценка на ризици од корупција 2022-2023. Достапно на: https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2023/05/Godisen_plan_z_a_rizici_od_korupcija_z_a_2022_2023_12.05.2023.pdf

Министерство за финансии. 2022. Политика на интегритет, 18.05.2022. Достапно на: <https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2023/04/Politika-za-integritet.pdf>

Министерство за финансии, Биро за јавни набавки. 2023. Извештај за црвени знаменца, Извештај од воспоставени индикатори за следење на ризиците во јавните набавки. Достапно на: <https://www.bjn.gov.mk/wp-content/uploads/2023/06/Izveshta-za-Crveni-Znamenca-2022.pdf>

ОБСЕ. 2020. Родовите аспекти на корупцијата со осврт на Република Северна Македонија. Мисија на ОБСЕ во Скопје. Достапно на: <https://www.osce.org/mission-to-skopje/480877>

ОБСЕ. 2022. Родот и корупцијата: истражувања за Република Северна Македонија. Мисија на ОБСЕ во Скопје. Достапно на: <https://www.osce.org/mission-to-skopje/530527>

ОБСЕ. 2023. Истражувања од перцепцијата за родовите форми на корупција во Република Северна Македонија – сектори високо образование и јавна администрација. Мисија на ОБСЕ во Скопје. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/c/540792.pdf>

ОБСЕ. 2023. Проценка на ризиците од корупција во правосудството во Северна Македонија, Мисија на ОБСЕ во Скопје. Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/545929_o.pdf

Собрание на Република Северна Македонија. Информација за напредокот за родовите прашања во последните две децении во Република Северна Македонија. 08.03.2023. Достапно на: <https://www.sobranie.mk/detali-na-materijal.nsp?param=012475a8-0574-4184-b8e8-019316766402>

Судски совет на Република Северна Македонија. 2022. Програма и акционен план за превенција и следење на корупцијата во судството 2022-2025. Достапно на: <https://bit.ly/3Esf8Qu>

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје. План за родова еднаквост на Универзитетот Св. „Кирил и Методиј“ во Скопје 2022-2025. Достапно на: https://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/UKIM_GEP_2022-2025-MK.pdf

УНФПА. 2023. Поимник на родово базираното насилство извршено со (зло)употреба на технологијата. Достапно на: <http://bit.ly/45YGNEn>

Црвенковски, Д. 2019. Истражување на тема: Здравството и корупцијата. Институт за економски стратегии и меѓународни односи ОХРИД – Скопје. Достапно на: <https://www.antikorupcija.mk/uploads/records/file/Policy%20brief-%20Institute%20OHRID,%20October%202019.pdf>

UN Women. 2019. Measuring women's empowerment in agriculture with survey-based and experimental economics method. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/08/measuring-womens-empowerment-in-agriculture-with-survey-based-and-experimental-economics-method>

UN Women. 2022. Жените и мажите во Северна Македонија: Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост. Достапно на: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/10/women-and-men-in-north-macedonia-a-statistical-portrait-of-trends-in-gender-equality>

UN Women Северна Македонија

бул. ВМРО 7/10, 1000 Скопје, Северна Македонија

www.esa.unwomen.org/en

www.facebook.com/unwomenskopje